

İRAN'IN NÜKLEER SÖYLEM SİYASETİNİ ANLAMAK: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Murat YEŞİLTAŞ*

Özet

Bu makale, İran İslam Cumhuriyeti'nin nükleer politikasının inşa edilmiş İran devlet kimliğinin söylemsel bağlamı içine nasıl yerleştirildiğini açıklamaya çalışır. Makale geleneksel dış potika anlayışlarının İran'ın nükleer potikasının toplumsal bağlamda anlamaya imkan vermediğini ileri sürer. Dış potikayı ve ulusal çıkarı verili alan geleneksel yaklaşımların aksine, bu makale İran nükleer politikasının farklı tarihsel dönemlerde farklı söylemler tarafından toplumsal olarak üretildiğini ve yeniden üretildiğini ileri sürer. Bağımsızlık, egemenlik, adalet, eşitlik, direniş ve İslam temelli söylemler İran devlet kimliğine anlamını verir ve İran'ın hem iç hem de dış ilişkilerindeki resmi söylemini meşrulaştırır. Makale üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda "dış politikayı" nükleer politikayı dikkate alarak İranlı "ben" ve "öteki"nin söylemsel kurulumu bağlamında analiz edilir. İkinci kısımda ise nükleer söylem siyaseti İranlı siyaset yapıcılarının söylemlerine odaklanarak ele alınır. Son kısımda ise makale temel bulgularını analiz eder.

Anahtar Kelimeler: İran, Nükleer Politika, Söylem, Adalet

UNDERSTANDING IRAN'S DISCOURSE OF NUCLEAR POLITICS: A CRITICAL ASSESSMENT

Abstract

This article attempts to explain how nuclear policy of Islamic Republic of Iran is located within a discursive context in which the Iranian state identity is constructed. It argues that traditional foreign policy perspectives do not allow understanding Iranian nuclear policy within the context of societal level. Contrary the traditional understanding of foreign policy and national interest as given, the article claims that Iranian nuclear policy is socially produced and reproduced by different discourses in different historical periods. The discourse of independence, sovereignty, justices, equality, resistance and Islam give meaning to the Iranian state identity and legitimize Iranian official discourses both in the domestic and international affairs. The paper is divided into three sections. In the first section, the article examines the "foreign policy" in the context of discursive foundation of Iranian "self" and "other" by taking into consideration nuclear policy. In the second section, the politics of nuclear discourse is analyzed by focusing on the discourses of Iranian policy makers. In the last section, the article analyses the main findings.

Keywords: Iran, Nuclear Policy, Discourse, Justice

*Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.

If a nation wants to protect its rights against bullies, then it must also pay a price. One cannot sit in a corner and expect development and progress. . . . In accessing nuclear energy, Iranians cannot plead and beg.

—*Ayatollah Ali Khamenei, June 4, 2007*

Giriş

Son yıllarda İran'ın nükleer politikasına ilişkin gelişmeler uluslararası siyasetin gündeminde yer alan en önemli konuların başında gelmektedir. Ne var ki, İran nükleer politikasının kimler için hangi bakımdan “önemli” olduğu henüz tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır. Birçok uluslararası aktör İran'ın nükleer programını “nükleer silah arayışında olduğu” gerekçesiyle bölgesel ve küresel ölçekte bir güvenlik sorunu olarak ele alırken,¹ İranlılar için bir “sorun” olmaktan öte nükleer enerjiye ulaşmak için yürütülen “milli” bir projedir. Ancak bu “millilik” başlı başına İran nükleer politikasını İran devlet kimliğinin yeniden kurulduğu söylemsel bir alana dönüştürmüştür. Diğer bir ifade ile uluslararası politikanın gündeminde “yüksek siyaset” konusu ve önemli ölçüde uranyum zenginleştirme işlemine indirgenmek suretiyle teknik bir mesele olarak gündeme gelen İran'ın nükleer faaliyetleri gerçekte İran İslam Devrimi'nin İran dış politika kimliğine nüfuz etmiş kurucu söylemlerinin² yeniden üretimini sağlayan en önemli pratik alanlardan biri olarak iş görmektedir. Bunun da ötesinde, nükleer politikada hakim olan ifade biçimleri İran'da dolaşımda olan “siyasal öznelliklerin” (reformcular, muhafazakarlar, radikaller, liberellar, solcular gibi) toplumsal ve siyasal olarak birbirlerine ve *Ötekine* karşı yeniden konumlanmalarına kaynaklık eden söylemsel bir alan içinde yeniden üretilmektedir. Bu şekliyle ele alındığında şöyle bir soru formüle etmek mümkündür: İranlı yönetici ve bürokratik seçkinlerin, “nükleer politikalarının barışçıl olduğu” iddiası hangi söylemsel ifadelerle meşrulaştırılmaktadır? Söz konusu söylemsel ifadeler başka hangi tür söylemsel alanlarla irtibat kurarak İran nükleer politikasını/programını mümkün hale getirmektedir?

¹Adam Torock, “Iran’s Nuclear Programme and the West”, *Third World Quarterly*, Vol 27, Issue 4, 2006, ss. 645-664; Shahram Chubin and Robert S. Litwak, “Debating Iran’s Nuclear Aspirations”, *The Washington Quarterly*, Vol 26, Issu 4, 2003, ss. 99-114.

²Nasır Kashef Asl, “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der), *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Barış Kitap, 2011, ss.141-162.

Bu sorulara ilk bakışta açık bir cevap vermek oldukça zordur. Ancak İran nükleer politikasını İran İslam Devrimi'ni mümkün kılan ve farklı tarihsel anlarda devrimin yeniden üretimine kaynaklık eden söylemlere eklenerek inşa edilen bir konu olarak ele alındığında anlamak mümkün hale gelir.³ İran İslam Devrimi'nin 1979'dan bu yana ülkenin dış politikasında hegemonik dil olarak dolaşımda olan "bağımsızlık" (esteglal), "adalet", "anti-emperyalizm", "kendi-kendine yetmek"⁴ (khod kafeye) "bağlantısızlık" ve "Batı'ya meydan okuma" (direniş) gibi kurucu söylemler nükleer politika-müzakere pratikleri aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Daha açık bir ifadeyle İran'ın nükleer politikası, İslam devriminin temel söylemlerini yeniden üreten bir alan olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, nükleer politikada özellikle yönetici seçkinlerin diline nüfuz etmiş bütün ifade biçimleri, sadece dış politika pratiklerini belirlemekle kalmaz aynı zamanda İran devlet kimliğinde ve İran milliyetçiliğinde kökleşmiş olan "İranlılık" olgusunu mümkün hale getiren söylemsel bir strateji olarak düşünülmelidir. İran ulusçuluğundan da beslenen bu "İranlılık" olgusu, tarihsel olarak "bölünme" ve "dış müdahale korkusundan" beslenen İran'ın "toprak bütünlüğünü" koruma endişesiyle birlikte "İran-merkezli" bir dünya tasavvurundan kaynaklanır.⁵ İran-merkezlilik "İranlılık" olgusunun kurucu olduğu İran jeopolitik kimliğini ve temsilcilerini de doğrudan şekillendirmektedir. Dolayısıyla devrim sonrası bütün söylemler, Sadece İran'ın nükleer politikasını anlamlı hale getirmekle kalmaz aynı zamanda nükleer politika üzerinden hem içerdeki iktidar ilişkilerini yeniden tanzim eder, hem de dış politika pratiklerininin dışarıyla kurduğu dile doğrudan sirayet eder.

İran'ın nükleer politikasını ele alan birçok çalışmaya bakıldığında ise, bu çalışmalar nükleer programın "askeri niyetini" verili bir şekilde ele alma eğilimindedir. Bu realist ya da liberal-rasyonalist açıklamaların birçoğu ya tehdit merkezli ya da ekonomi merkezli bir açıklama modeli geliştirirler. İran'ın bölgesel siyaset içinde ya güvenlik ya da güç arayışında olan bir motivasyonla hareket ettiricileri süren realist açıklamalar İran'ın "nükleer

³İran dış politikası ile İran devlet kimliğinin ana unsurlarını bir arada ele alan bir çalışma için bkz., Suzanne Maloney, "Identity and Change in Iran's Foreign Policy", Shibley Telhami, Michael N. Barnett (edit) *Identity and Foreign Policy in the Middle East* içinde, Cornell University, 2002, ss. 88-117.

⁴"Kendi kendine yeter olmak", İran İslam devriminin en önemli sloganlarından biridir ve devrim öncesi Batı'ya karşı olan ekonomik ve siyasi bağımlılığı azaltmayı hedeflemiştir. Devrim sonrasında gerek sol gerekse sağ siyasetçilerin hepsi için geçerli bir politika haline gelmiştir. Dolayısıyla devrim sonrasında ekonomide devletin rolü daha fazla artmaya başlamıştır. Daha detayı bir analiz için bkz., Anoushiravan Ehteshami, *After Khomeini: The Iranian Second Republic*, London: Routledge, 1995.

⁵Anoushiravan Ehteshami, "The Foreign Policy of Iran", Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (der), *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner Publisher, 2002, ss. 284-285.

silah elde etme arayışını” bir caydırıcılık unsuru olarak kullanmak için sürdürdürdüğünü iddia ederler.⁶ Bu açıklamalara göre, zaten nükleer silahları sahip devletlerden oluşan bir coğrafyada bulunan İran hem tarihsel olarak hem de günümüzde kendisine düşman rejimler tarafından çevrelene gelmiştir. Dolayısıyla, ulusal güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak zorunda olan İran, çareyi nükleer silah geliştirmekte bulmuştur. Bu açıklamaların hepsi de İran’ın nükleer programını barışçıl değil askeri amaçlı olduğunu ileri sürerler.⁷ Bu bağlamda yapılan çalışmalarının başka bir eğilimi ise İran nükleer meselesindeki sorunun kaynağını İran-ABD ilişkisinin doğasının bir özelliği olduğunu ileri sürerler.⁸ Yani devrim sonrası iki ülke arasındaki “düşmanlık” ilişkisi ve ABD’nin İran aleyhine siyaset izlemesi İran’ı daha fazla güvenlik arayışına itmektedir. Liberal-rasyonist ulusal çıkar perspektifinden sorunu ele alanlar ise İran’ın nükleer politikasının arkasındaki temel motivasyonun askeri değil ekonomik olduğunu ileri sürerler.⁹ Dolayısıyla her iki yaklaşım da İran’ın nükleer politikasının rasyonel ulusal-çıkâr ekseninde şekillendiğini ileri sürer.

İran’ın nükleer politikasının askeri, güvenlik ve ekonomik bağlamını kabul etmekle birlikte, bu makale nükleer politikanın İran’ın devlet kimliğinin yeniden inşa edilmesinde kurucu bir rolü olduğunu kabul ettiği için “anamlı” olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle İran nükleer programını İran’ın ulusal güvenliğini sağlamak, bölgedeki güç dengesini korumak ve tehditlere karşı caydırıcılık sağlamak ya da İran’ın ekonomik etkinliğini arttırmak şeklinde okumak yerine, aynı zamanda “İranlılık” olgusuyla eklenilen bir kimlik meselesi olarak tartışılması gerektiğini iddia etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, İran nükleer politikasında hem seküler ve milliyetçi rasyonalite hem de dini rasyonalite İranlılık olgusunu nükleer pratikler aracılığıyla hakim söylem olarak yeniden inşa etmektedir.¹⁰ Ancak bu şekilde ele alındığında, nükleer programın İran dış politikası için “nasıl anlamlı” hale geldiği ve bunun ulusal çıkar açısından önceliğinin söz konusu anlamlı bütünlük içinde nasıl meşrulaştırıldığı anlaşılabilir. Böylece, dış politikada devlet-merkezci rasyonel aktöre odaklanan açıklama girişimlerinin İran’ın nükleer politikası söz konusu olunca neden tek geçerli modeli oluşturmadıklarının anlaşılacağı gibi, özellikle nükleer mesele etrafından

⁶Kenneth N. Waltz, “Why Iran Should Get the Bomb”, *Foreign Affairs*, July/August 2012.

⁷ Shahram Chubin, *Iran’s Nuclear Ambitions*, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006.

⁸Saideh Lotfian, “Nükleer Politika ve Uluslararası İlişkiler”, Homa Katouzian ve Hüseyin Şahidi (der) *21. Yüzyılda İran*, Çev. Pınar Güven, Ankara: Sitare Yayınları, 2011, s. 212.

⁹Moshirzadeh, “Discursive Foundation of Iran’s Nuclear Policy”, *Security Dialogue*, Vol 38, no 4, December 2007. ss. 524-526.

¹⁰Nabi Sonboli, “10 Way to Understand Iran’s Nuclear Decision-Making”, *Al-Monitor*, March 31, 2013.

inşa edilen dış politika pratiklerine kaynaklık eden söylemsel bütünlüklerin anlaşılması da mümkün hale gelebilir. Ayrıca bu yaklaşım, neden İran nükleer programında yürütülen siyaset biçimlerinin farklı tarihsel anlarda İran dış politikasını şekillendiren reformistler, muhafazakarlar ve radikal siyasal söylemler için süreklilik unsurları barındırdığını da anlamamıza yardımcı olur.

Makalenin birkaç ana noktası bulunmaktadır. Makale ilk olarak, yönetici seçkinlerin ve dış politika karar vericilerin “ulus” ve “kendileri” hakkında söyledikleri “hikayeler” ve “anlatılara” bakmanın İran’ın nükleer politikasını anlamamız için gerekli olduğunu ileri sürer. Bu ihtiyacı karşılayacak varsayımım ise şudur: Toplumun her kesimini ortak biçimde kabul edilebilir bir söylemsel bütünlüğe, gevşek de olsa bağlayan bir anlatı olmadıkça, nükleer politika konusundaki toplumsal ve siyasi uyum (her ne kadar parçalı görüşler olsa da) ile nükleer enerjiye sahip olma konusundaki “*ısrarın*” sürdürülmesi mümkün değildir. İkinci olarak makale, İran’ın dış dünya ile ilişkilerinde önemini koruyan nükleer meselenin “İran hikayesini” kurmada işlevsel bir siyaset alanı olduğunu ileri sürer. Şüphesiz, bu iki kümenin verili herhangi bir tarihsel anda kendilerini gösterme biçimleri çeşitlidir. Dolayısıyla, İran’ın son on yılın tartışmalı nükleer siyasetinin “ulusal kimlik” meselelerine karmaşık olarak bağlanmış bu iki kümeyi anlamadan anlaşılması oldukça zordur. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, İran nükleer politikasının güvence altına almak için, *ulusal ideoloji*, devlet idaresindeki politikalara ve populist aktivizme ilham vermektedir. Bu anlamda İran’ın küresel siyasetteki *direnışçi* görüntüsünden duyulan memnuniyet, İran kimliğinin önemli unsurlarını içerdeki iktidar ilişkilerinin yeniden biçimlendirilmesinde ve bu söylemin toplumda kök salmasında meydan okuyucu tartışmalardan uzaklaştırmaktadır. En önemlisi de bu durum, İran devletine en önemli görevi vermektedir: İran’ın “bağımsızlığını” ve “egemenliği” Batılı güçlere karşı savunmak.

Sonuç olarak, nükleer program etrafında kök salan “İranlılık” kimliğinin yeniden üretimi İran’ın devrimci enternasyonalist söylemine eşlik eden İran’ın “kutsal savunmasını” mümkün hale getiren İslami kimliğin doğrulanmasını ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan, nükleer programın siyasiliğinin kutsallık ile kurduğu irtibat İran’ın nükleer politikasını onaylayacak bir mekanizma haline gelmiştir. Dolayısıyla bu söylemsel kuruculuk vasfı, İran nükleer politikasını içerdeki iktidar ilişkilerini hem belirleyen hem de geniş toplumsal tabanlarda sorgulanabilir olmaktan çıkaran bir alana dönüştürmektedir. Nükleer politikanın İranlılık kimliğinin yeniden üretildiği bir alana dönüşmesi, bu politikanın içerdeki muhataplarını da var olan politikalara karşı alternatif üretmeleri gerektiği noktasında bir

“suskunluğa” itmektedir.¹¹ Dolayısıyla, İran nükleer politikalarını da içerdeki “güç blokları” açısından sorgulanabilir olmaktan çıkarmaktadır. Bu özünde “çözümle kavuşturulmuş kendi kendini anlama”, İran nükleer politikasını çerçeveleyen ulus devlet anlatısının, İslami kimliğin, bölgesel güç rol modelinin ve en önemlisi Batı’ya meydan okumayı da nükleer müzakerelerde temel referans noktaları olarak sabitler. Bu durum, nihayetinde nükleer politikayı standart bir dış politika meselesi olmaktan da çıkarır.

Ulusal kimlik ya da “İranlılık” meselesi sadece büyük bir topluluğu tanımlamaktan ibaret değildir. Aynı zamanda, İranlı öznenin yaşantısı üzerinde de ısrarcı ve belirleyici olur. Bu şekliyle ele alınırsa, nükleer politikaya zerkedilmiş “İranlılık” söylemi o konunun muhatabı olan bütün kesimlerin haklarını (dünyanın diğer tüm uluslarına tanındığı gibi nükleer enerjiye sahip olma), özgürlüklerini (nükleer enerjiye sahip olma hakkından vaz geçmenin onları başka güçlere bağımlı hale getireceği) ve yükümlülüklerini (bütün siyasal aktörlerin ve toplumun nükleer politikalarını belirleyecek ilkeler bütünü) oluşturur. Dolayısıyla, “ulusallık” meselesi sadece bir ulusal kimlik ve ulusal haklar meselesi olarak değil, aynı zamanda İran egemenliğinin hukuki-siyasi çerçevesi içindeki “vatandaşlığın” (makbul vatandaş olmanın) devamlı bir hatırlatıcısı olarak nükleer politikanın merkezi sıçrama tahtası haline gelir. Bu nedenle “İranlılık” kimliğinin ulusal güvenlik/egemenlik ve toprak bütünlüğü meselelerine bağlanması nükleer politikanın söylemsel tutarlılığına imkan tanıyan bir unsur olarak da düşünülebilir.

Aşağıdaki bölümlerde, hem takip ettiği nükleer programın hem de bu programı dolayısıyla bölgesel ve küresel ölçekte “öteki” aktörlerle *yuzeleşmelerinin* İran’ın nükleer politikasında üç dizi söylemsel inşaya tekabül ettiği incelenmektedir. Bunlardan birincisi, nükleer politikadaki söylemlerin bağımsızlık ve egemenlik ekseninde kök salmış bir “meydan okumaya” dönüşmüş olmasıdır. Bu meydan okuma basit bir “bölgesel güç olma” rol konsepti ile açıklanamaz. Bunun zaten var olan “İranlılık” kimliğini onaylayan ve yeniden üreten bir söylem olduğunun kabul edilmesi gerekir. İkincisi, nükleer politika dolayımında yerleşik hale gelen “İran-Batı ikiliğinin” “İlmliler-Reformistler” ve “Radikaller-Muhafazakarlar” arasında bir *cephelışmeye* dönüşmüş olmasıdır. Bu, nükleer politikanın içerdeki iktidar blokları arasında kimin “milli” olduğunu işaretleyen bir ayraç haline geldiğini hatırlatır. Üçüncüsü ise, İran’ın uluslararası siyasette kendini konumlandırmasına ilişkin (İran-merkezli dünya tasavvuru) söylemsel bir dönüşümün belirleyici bir alanı haline dönüşmüş olmasıdır. Her üçü de, nükleer

¹¹ Ariane Tabatabai, “The Audience War: The Challenges of Iran's Nuclear Rhetoric”, *RUSI Analysis*, 29 Mar 2012; Suskunluk ve dış politika analizi konusunda bir analiz için ayrıca bkz. Ali Balci “The Kurdish movement’s EU policy in Turkey: An analysis of a dissident ethnic bloc’s foreign policy”, *Ethnicities*, 2014 (Yayınlanacak);

politikayı İran'ın "tarihsel geçmişini" (büyük ve köklü bir medeniyet olarak Ortadoğu'nun en "doğal" devleti (*İran-zamin*) olması) yeniden okuyan bir alana dönüştürür. Takip eden bölümde öncelikle İran nükleer politikasını yukarıda bahsedilen bir bağlamda ele almak için kuramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Daha sonrasında ise nükleer politikada hakim olan üç büyük anlatı ayrı ayrı incelenecektir.

Söylem Olarak Dış Politika ve İran Nükleer Meselesi

Tarihsel olarak İran ulusal kimliğinin (İranlılık) dilsel, topraksal, etnik ve dini pek çok yinelenmesi mevcuttur. Başka bir deyişle, İran siyaseti belirli tarihi anlarda sadece tartışmalı olmamış, aynı zamanda bu tartışma ulusal kimlik açısından ağır seçimlere ve radikal kaymalara da yol açmıştır.¹² Bir zamanlar dil İran'ı tanımlayan başlıca niteliklerden biriyken, bir başka noktada din, "İranlılık"ın başlıca işareti haline gelmiştir.¹³ Ayrıca İslam Devrimi sonrasında milliyetçiliğin revizyonist yorumu İran ulusal çıkarlarıyla İslam'ı birbirine bağlayan yeni bir "jeopolitik söylemin" de devreye girmesine neden olmuştur. Özellikle devrim sonrası dış politikada "ana akım" söylemlerden biri haline gelen "Ümmül-Kura" kuramı, ulusal çıkar ile İslami maslahatın çeliştiği durumlarda nasıl bir çözüm getirileceğini göstermesi bakımından çarpıcı bir misal oluşturur. Burada Ortadoğu'nun ve İslam dünyasının "merkezi" bir ülkesi olarak İran'ın ulusal çıkarlarının İslam Dünyası'nın "yaşam ve bakasına" bağlanması söz konusudur. Bu durum büyük ölçüde, İslam toplumunun Batıya karşı ve ona rağmen, kurtuluşunun İran ulusal çıkarlarının garanti altına alınmasıyla mümkün olacağını ileri süren bir dış politika söylemini dolaşıma sokmuştur.¹⁴ İran'ın yönetici elitlerinin diline yer etmiş bu birlikteliğin kaynağı tartışmasız bir biçimde Anayasa'nın çeşitli maddelerine dayanmaktadır. Nitekim Anayasa'ya göre İran'daki dini rejim, "dünyadaki bütün Müslümanların haklarının savunucusu olduğunu, anayasanın bir kuralı haline getirmiştir."¹⁵ Bu durum ister istemez, İran nükleer politikası aracılığıyla İran ulusal kimliğinin yeniden üretimini ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlamaktadır. Özellikle nükleer politikada P5+1 grubu ülkeleriyle yapılan müzakere süreçlerinde bu söylemin "direniş" ve "bağımsızlık" söylemlerine eklemlenen bir pradiğma olduğu, hatta bunlara kaynaklık ettiği söylenebilir.

¹²Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, Ankara: Adres Yayınları, 2010.

¹³Farihed Farhi, "Çağdaş İran'da Tartışmalı Siyaset Ortasında Ulusal Kimliğin Ustalıkla İşlenmesi", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der) *Ortadoğu Siyasetinde İran içinde*, Ankara, 2011, s. 45.

¹⁴ Muhammed Cevat Erdeşir Laricani, *Ulusal Stratejiye İlişkin Bazı Konular*, Tahran: Kitap Yayın ve Çeviri Merkezi, 1990, Laricani'den aktaran Kashef Asl, "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü", s. 145.

¹⁵Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der), *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2011, s. 164.

Dış politika ile İranlılık arasındaki sıkı söylemsel bağ nükleer politikayı bu söylemsel ilişkiler üzerinden de yeniden düşünmeyi gerekli kıldığı gibi, standart ve geleneksel dış politika yakalaşımını yeniden ele almayı da bir zorunluluk olarak ortaya çıkarır.

Söz konusu tartışmayı dış politikaya ilişkin ortaya çıkan yaklaşımlardaki değişim üzerinden anlamak mümkündür. Yirminci Yüzyıl boyunca modernitenin ve ulus devletin sorgulanmaya başlamasıyla birlikte dış politikanın ne olduğuna dair geleneksel kabuller ciddi bir meydan okumayla karşılaştı. Rasyonel aktör modeli temelinde belli bir karar vericiye ve uygulayıcıya verili bir yapı içinde atfedelin “edilgen” devlet pratikleri¹⁶, özellikle Uluslararası İlişkiler’de 1980’lerde yaşanan eleştirel ve post-modern kritiklerle yerinden edildi.¹⁷ Söz konusu dönüşün dış politika çalışmalarına en büyük katkısı *neden* sorusu yerine *nasıl* sorusu etrafında dış politika davranışlarını problematize ediyor olmalarıydı. Neden sorusundan nasıl-mümkün oldu sorusuna doğru hareket, bir aktör olarak devletin ya da karar alıcıların görünen pratikleri yerine, onların toplumsal bir alandaki kendi mümkünlük koşullarının varoluşlarını sorgulamaktadır. Bu durum, sadece neden sorusu etrafında kurulan dar bir problematiğe odaklanmaktan ziyade nasıl-mümkün oldu sorusunun içinde de neden sorusunu sormaya olanak sağlamaktadır. Bu perspektiften hareketle İran nükleer meselesinde iki birbirine bağlanmış *nasıl-mümkün* oldu sorusunu sormak olanıktır. İlki, İran nükleer politikasını tanımlamak için kullanılan ifade biçimleri, “İranlılık” söylemi dolayımında nasıl belirli özne ve öznellikleri kurarak nükleer politika pratiklerini mümkün kılmaktadır? İkincisi ise, bu söylem etrafında şekillenen nükleer politika pratikleri İran devlet kimliğini yeniden nasıl üreterek belirli söylemlerin diğerleri üzerinde hegemonya kurmasına olanak sağlamaktadır?

¹⁶Roxanne Lynn Doty, “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines”, *International Studies Quarterly*, Vol 37, No 3 (September, 1993), s. 298.

¹⁷Eleştirel kuramın geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramları karşısındaki ayırt edici özelliklerini Keyman oldukça faydalı bir biçimde ortaya koyar . Buna göre eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramları epistemolojik , ontolojik ve normatif düzeyde geleneksel kuramlardan büyük ölçüde farklılaşırlar . Epistemolojik açıdan , eleştirel kuram dikkatimizi epistemolojinin siyasi doğasını tasdik edecek bir biçimde bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye çeker . Ontolojik açıdan ise, daha açıklayıcı bir kurama ihtiyaç olduğundan hareketle , geleneksel kuramların bütünsellik ve tarihsellik gibi ontolojik olarak verili kategorilerine karşı ç ıkarlar. Normatif düzeyde eleştirel kuram dikkatimizi kimlik ve farklılık arasındaki ilişkiye kaydırarak , dâhil etme/dışlama pratiğini uluslararası ilişkiler kuramını işleten merkezi bir mekanizma olarak ele alır . Bu anlamda eleştirel dönüş , uluslararası ilişkiler kuramını modernitenin ulus -devletçi felsefesi içine yerleştirmek suretiyle insanın özgürleşmesi için eleştirel kimlik ve ben anlayışını ön plana çıkarır . Daha geniş bir tartışma için bkz ., Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, (çev.) Simten Coşar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 7.

Geleneksel yaklaşımların neden sorusu etrafında sorunsallaştırdıkları dış politika davranışlarının aksine, post-positivist ve post-yapısalcı dış politika anlayışı¹⁸, *nasıl-mümkün oldu* sorusu etrafında dış politikada belirli anlamların nasıl üretildiklerini ve bunların toplumsal olana eklenme biçimlerini sorgulayarak onların mümkünlik koşullarını anlamaya çalışırlar.¹⁹ Bu şekliyle ele alındığında, post-yapısalcı dış politika anlayışı geleneksel aktör-merkezli dış politika çalışmalarını, a) *özneyi* toplumsal bir düzen içinde düşünmedikleri, b) “objektif gerçekliği” verili aldıkları ve c) öznenin kendisinin kusurlu olabileceğini kabul etmedikleri için eleştirebilir bulurlar.²⁰ Bu durum, sosyal düzenin inşasına, gerçekliğin orada bir yerde keşfedilmeyi bekleyen bir olgu olmadığına ve en önemlisi gerçekliğin öznenin zihninde inşa edilen bir olgu olmadığına dikkatimizi çekmesi bakımından son derece önemlidir. Bu eleştiri ayrıca, dikkatimizi verili olan, önceden tanımlanmış ve ortak aklın kabul ettiği ifade biçimlerinin ötesinde düşünme imkanı tanıması bakımından da oldukça önemlidir.

Bu dönüş bize, geleneksel dış politika çalışmalarına yönelik eleştirel bir pozisyon almak için de önemli bir fırsatlar sunar. Bunlardan ilki, geniş düzlemde modernite sorunu ile ilgilenen ve dış politika söylem ve pratiklerinin modernite söylemine içkin biçimsel şekilciliğine yönelik eleştirinin alternatif düşünme biçimlerini ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmasıdır. Söz konusu eleştiri, modern ulus-devletin kuruculuğuna da kaynaklık eden “egemenlik” ve “sınır” pratiklerinde kökleşmiş *ben* ve *öteki* tahayyüllerinin dış politika söz konusu olunca kurucu bir pratik olarak anlaşılması gerektiğini yeniden düşünmemize imkan tanır. Dolayısıyla dış politika, toplumsal ve kültürel pratiklerden ayrı bir şey olarak düşünülemez gibi, geleneksel olarak *iç* (*iç politika*) ayrı *dışı* (*dış politika*) ayrı kurgulayan ya da dışarıyı içerinin yeniden üretimi olarak değil de “öteki” devletle ya da devletlerle ilişkilerin kurulduğu “egemen” bir alan olarak gören devlet-merkezci ayrımı ortadan kaldırır. Böylece dış politika, sadece dışarıya yönelik bir pratik olmaktan çıkarak bizatihi modern ulus-devlet paradigmasının yeniden üretimine kaynaklık eden bir alana dönüşür.²¹

¹⁸Henrik Larsen, *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*, London: Routledge, 1997

¹⁹Roxanne Lynn Doty, “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines”, *International Studies Quarterly*, Vol 37, No 3 (September, 1993), s. 298; Lane Hansen, *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, London: Routledge, 2006.

²⁰Lene Hansen, “Discourse Analysis, post-structuralism, and foreign policy”, Steve Smith, Amelia Hedfield and Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, 2012, ss. 94-106.

²¹David Campbell, *Writing Security: United State Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, 1992.

Bu eleştirel pozisyonlardan ikincisi ise, dünya siyasetinin devlet-merkezli okuma biçimini yerinden etmek ve modern devletler sistemini kuran ve dağınmış halde olan birçok pratiği yeniden keşfetmeye olanak sağlamış olmasıdır. Bu pratiklerden ilki, dış politikanın devletler arasındaki yasal ve hukuksal sınırların oluşmasına kaynaklık etmesi anlamında değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal “kendini anlama biçimlerinden” ayrılamıyor oluşudur.²² Dış politikanın, kurucu anlamda “sınır-üretici politik performans” olarak tanımlanması onu, “tarihsel olarak kurulan sosyal bir alanda meydana gelen ve global ölçekte eylem alanlarını ayıran sosyal olarak kabullenilmiş sınırları inşa eden ve yeniden onaylayan” bir pratiğe dönüştürür.²³ Bu durumda dış politika, sadece devletlerin verili bir sistem içinde etkileşiminden oluşan bir alan olarak değil aynı zamanda “politik öznelliklerin” kuruculuğuna ve onların eylemlerinin meşruluğuna ve en önemlisi de içerdeki iktidar ilişkilerinin yeniden tahkim edilmesine kaynaklık eden kurucu bir alana dönüşür. Söz konusu sorunsallaştırma ise dış politikanın kaçınılmaz olarak *iktidar ilişkilerinin* belirli bir tarihsel anda belirli bir biçimde işleyen çatışmacı bir süreç olduğunu ifade eder.

Dış politikayı verili bir tarihsel anda oluşmuş bir çıktı olarak anlamak yerine onun devlet kimliğinin kuruculuğunu üstlenen bir “politik eylem”²⁴ olarak anlaşılması ister istemez “söylem siyasetini” de dış politikaya anlayışımıza dahil etmeye gerekli kılar. Bunu merkeze alan çalışmalar bu kuramsal sorguyu Michel Foucault ve Edward Said’den hareketle yeniden formüle ederler. Genel olarak söylem, “nesnel bilgiye yapılan bağımsız, masum katkılar değildir; aksine, toplumdaki belirli gurupların menfaatlerine hizmet ederek ve belirli bakış ve yorumların kollanıp meşrulaştırılmasını kolaylaştırarak, [Foucault’un] “iktidar/bilgi” olarak adlandırdığı şeyde kökleşir”.²⁵ Dış politikada söylemler *dil* ve dilsel eylemlerden farklı olarak güç ilişkileriyle oluşan bir bütün olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle dış politikada söylem analizi, söylem ve pratiklerden konuşmanın modern devletin temel yapısal özelliklerinden, kurumsal biçimsel mimarisinden ve devlet aygıtlarının inşa sürecinden, bu süreçte kurucu rol oynayan sosyo-politik iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayacağını ileri sürer. Dolayısıyla söylemler,

²²Jim George, *Discourse of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*, Lynne Rienner Publishers, 1994.

²³Ali Balcı, “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 4, Sayı 15 (Güz 2007), s. 69.

²⁴Richars K. Ashley, “Foreign Policy as Political Performance”, *International Studies Association Notes*(1991) 13, 51-54.

²⁵Leslie W. Hepple, “Metaphor, Geopolitical Discourse and the Military in South America”, Travor J Barnes and James S. Duncan (edit), *Writing Worlds: Dicourse, Text&Metaphor in the Representantion of Landscape* içinde, London: Routledge, 1992, s. 132.

devletin kimliğini, belirli ölçüde eylemlerinin rasyonelliğini, tanımladığı gerçekliği, çıkar ve dış dünyayla etkileşimini kuran ve yeniden üreten bir iktidar tekniğidir.

David Campbell'ın ifadesiyle söylemler, belirli pratikleri mümkün hale getirirken diğerlerinin neden düşünülemez olduklarını meşrulaştırma işine yarar ve devlet kimliğini tanımlamanın dış politikanın ayrılmaz bir parçası haline gelebileceğini gösterir.²⁶ Bu bakış açısı, özellikle Uluslararası İlişkiler'de ana akım devlet-merkezci kuramsal varsayımların aksine, dış politika davranışı konusunda verili bir sistem içinde bütün devletlerin aynı şekilde ve biçimde davrandıkları yönündeki iddiayı sorunsallaştırır. Böylece, verili bir yapının devletlerin davranışlarını belirlediği yönündeki temel varsayımı yeniden düşünmek mümkün hale gelir. Bu yaklaşım, belirli bir yapının içindeki pozisyonları gereği devletlerin belirli davranışları sergilediklerine odaklanmak yerine, kendileri hakkında düşünme biçimlerine (benin) ve “öz kimliğin” dolayımında inşa edilen temsillere odaklanarak dış politikayı anlamaya çalışırlar.²⁷

Bu tartışmayı benzer bir şekilde ortaya koyan Said ise “temsil edilen gerçek” hakkındaki bilginin üretim sürecinde “söylem”in oynadığı rolü inceleyerek “epistemoloji siyasetini” gündeme getirir.²⁸ Said, epistemolojilerin bize bir gerçeklik temsili sundukları sürece, hiçbir zaman siyasetsiz/siyasetten ayrık düşünülemeyeceğini ileri sürer. Bu nedenle Said açısından “oryantalist söylem” belirli bir zamana ait olmayan bir özselcilikle bir Şark imgesi üretir ve bu söylem gerek sorunsal gerekse tematik düzeylerdeki işleyişi sadece *Öteki*'nin imgesinin değil, aynı zamanda bizatihi modern benliğin tarihe giriş açısından ayrıcalıklı bir nokta olarak kurulmasının ön koşulunu oluşturur.²⁹ Bu ele alma biçimi, özellikle dış politikanın “modern benliği” temsil eden ve ulus-devlet kimliğini yeniden kuran bir pratik olarak anlaşılmasında *söylemin* bir sıçrama tahtası olarak okunması gerektiğini ileri sürer. Böylesi bir yaklaşım, dış politikanın sadece kimliğin üretiminde değil aynı zamanda bu kimlik tahayyülüne başka söylem biçimlerinin de meydan okumasını önemli ölçüde engellediği savunur. Dolayısıyla dış politika artık hem *benliği* inşa eden hem de *ötekinin bu kimliği yerinden etmesini* engelleyen bir alan olarak düşünülmelidir.

Sonuç olarak “devlet kimliği” ekseninde inşa edilen dış politika belli bir anda hayata geçirilen pratikleri şekillendirirken bu eylemlerin bizatihi

²⁶Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, 1992.

²⁷Hanse, *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, s. 6.

²⁸Klous Dodds and James D. Sidaway, “Locating Critical Geopolitics”, *Environment and Planning D: Society and Space*, 12, 1994, ss. 515-524.

²⁹Edward Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. (çev) Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

kendisi dış politika söylemini oluşturur, yeniden kurar ve sağlamlaştırarak devlet kimliğinin sürekliliğini sağlar.³⁰ Bir örnek vermek gerekirse, İslam Devrimi'nden sonra dış politika konularından biri olan nükleer politika, bir taraftan İran'ın “entaryonalist devrimci” söyleminin sınırları içinde şekillenirken bir taraftan da devlet kimliğinin şekillenmesine, yeniden üretilmesine ve güçlenmesine katkıda bulunmuştur. İki binler sonrasında da İran'ın en önemli “ulusal güvenlik meselesi” haline getirilerek kamusal tartışmaların ve dolayısıyla da politik seçkinlerin belirleyici olması gereken müdahale alanının dışına çıkarılarak “devlet elitinin” nüfuzuna terk edilmiş ve konu böylelikle sıradan/normal bir siyasetin dışına çıkarılarak devletin varlığına içkin bir “beka” meselesine dönüşmüştür.³¹ Dolayısıyla, nükleer politika ya da “Batı” ile müzakerelerinin İran için “milli güvenlik” meselesi haline getirilmesi, farklı tarihsel dönemlerde kurulmuş “İranlılık” kimliğinin ve devrimin enternasyonal söylemiyle mümkün hale gelmiş nükleer politikanın “milli” bir meseleye dönüştürülmesi İran nükleer politikalarını (dış politika eylemlerini) belirlemiştir.³²

Yukarıda ifade edildiği gibi, dış politikada *söylemin* dil ve dilsel performansdan ayrı olarak güç ilişkilerinin bir parçası ve onu kuran bir alan olduğu hatırlanırsa, İran nükleer politikasını yönetici ve devlet elitleri açısından ifade etmenin (konuşmanın ve yazmanın) basit bir metinsel ya da “konuşma eylemi” olmadığı da anlaşılır. Bu bağlamda, yönetici seçkinler belirli bir andaki belirli bir durumu tanımlamak için kullandıkları ifadelerin o duruma ilişkin toplumsal anlayışın ve dolayısıyla devlet kimliğinin yeniden üretimine kaynaklık ettiği söylenebilir. Nükleer politikanın kendisini ve İran devlet kimliğini yeniden kuran bir alana dönüşen dış politika, hangi söylemsel alanla irtibat kurarsa kursun zaten ulus-devletin varlığını borçlu olduğu bu alanların yeniden üretiminden ve ulus-devletin “söylemsel bütünlüğünü” devam ettirmekten başka bir işe yaramaz. Sonuç olarak, İran nükleer politikası görünürde kendileri için çözülmüş bir kesinliğe (yani nükleer enerjiye ulaşma gayesine) yönelik her türlü meydan okumaya karşılık gelen bir direnç noktası oluşturma ve dolayısıyla İran devletinin varlığının devamı işine yarar. Dolayısıyla nükleer politikayı savunmak için belirginleşen ifade biçimleri ne olursa olsun, zaten İran İslam Devrimi'nin kuruculuğunu yapan söylem alanlarıyla irtibat kurarak ve ona karşı sürekli biçimde tehdit oluşturduğu biçiminde sunulabilirler.

³⁰Campbell, *Writing Security: United State Foreign Policy and the Politics of Identity*.

³¹Böylesi bir durumun başka bir örnek üzerinden incelenmesi için bkz. Kaliber, Alper, “Türkiye’de Güvenikleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek : Kıbrıs Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 7 (Güz 2005), s. 31-60.

³²Murat Yeşiltaş, “İran 2010: İç ve Dış Siyaset”, Kemal İnâat ve Muhittin Ataman, *Ortadoğu Yılı 2010*, İstanbul: Açılım Yayınları, 2011.

Burada söylem ve tehdit siyasetine odaklanmanın önemi, içindeki ifade biçimlerinin mutlaka diğer ifade biçimleri ile birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürüyor olmasından kaynaklanır. Diğer bir ifadeyle, İran dış politikasında söylem, “gerçekliğin dilsel inşası”nı devreye soktuğu ölçüde nükleer politikayı anlamlı kılan *söylemlerin*(bağımsızlık, adalet, direniş gibi) başka *söylemsel alanlarla* (İslam Devriminin ilkeleri ve “İranlılık”) bağıını göstermek için kullanılmasına izin vermesinden dolayı önemlidir. Bu, *söylemin* merkezde bir yerde üretildiğini ve konumlandığını ileri sürmek yerine, dağınık ve seyrek bir şekilde çeşitli ağlar üzerinden işlediğini ileri sürer. Böylece tehdidin kurulmasında söylem, söz gelimi bir açıklamalar sistemi içinde yer alan bireysel ifadeler, kavramlar, kategoriler, metaforlar, modeller ve benzetmeler her zaman bu “söylemsel bütünlük” içinde neyin anlamlı olduğunun (tehdidin) sınırlarını belirler ve onun dışında düşünülmesini engeller. Böylece tehdit söylemi, “siyasi özneyi” sürekli bir biçimde üreten ve yeniden kuran bir (söylemsel) alan oluştururken eş zamanlı olarak bu alan içinde özneyi *öteki* özneye karşı sürekli bir biçimde konumlandırır.³³ Söylem açısından önemli olan, bu tehdidin dış politika pratiğinde, dolayısıyla da “devlet kimliğinin yeniden üretiminde” nasıl anlamlı hale geldiğinin anlaşılmasıdır.

Burada Campbell’e geri dönmek gerekir. Campbell, “tehdit” objektif bir gerçekliği yansıtmak yerine toplumsal olarak inşa edildiğini söyler. Diğer bir deyişle, tehdit söylemi, ulus-devletin varlığını garanti altına alan ve onun bekasından ayrı bir şey olarak düşünülemez. Dış politikada bu durumda modern devleti şekillendiren tehdit söyleminin ayrılmaz bir parçasıdır. Kısacası dış politika aracılığıyla tehdidin sürekli tekrar edilmesi devletin varlığına ve dış politikasına bir tehdit değil bizatihi onun varlığının ve devamının kurucu unsurlarından biri ve oluş koşuludur.³⁴ Bu, devlet adamlarının ya da politik seçkinlerin bağımsız (ya da bir merkezden) bir şekilde konuşmaları ve yazmaları anlamına gelmez, aksine onların belirli dış politika pratiklerini temsil etme ikmanı tanıyan ve tarihsel ve toplumsal olarak oluşturulmuş belirli bir “söylemsel alan” içinde hareket ettikleri anlamına gelir. Dolayısıyla İran nükleer politikası, hangi söylemsel bütünlükler etrafında inşa ediliyor ve kuruluyor olurlarsa olsunlar, belirli tehdit söylemlerini sürdürmesi ve toplumu temsil edilen tehditleri berteraf etmesi için mobilize etmesi nedeniyle verili “İranlılık” kimliğini yeniden kuran ve şekillendiren bir alan olarak ele alınmalıdır. Böylece toplum sadece nükleer politikaya destek veren ve onu “milli” bir mesele olarak anlayan bir özne olmaktan ziyade “İranlılık” dolayımında kurulan söylemler aracılığıyla dışsal bir iktidara yeniden

³³Roxanne Lynn Doty, “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counter insurgency Policy in the Philippines”, s. 303.

³⁴Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, s. 12

bağlanmış öznelerle dönüşürler. Bu nedenle, aslında nükleer politikaya verdikleri destek “İranlılık” kimliği etrafında oluşan “iktidar kurucu söylemlerin” işlerlik kazanmasında bir meşruiyet temeli sağlar. Tıpkı “söylem siyasetinde” olduğu gibi, nükleer politika artık İran ve İranlılık için neyin normal neyin anormal, neyin meşru neyin gayri-meşru ve en önemlisi de neyin milli neyin gayri-millî olduğunu işaretleyen bir pratik olmaya başlar.

İran Nükleer Politikasında Söylem Siyaseti

İran nükleer politikasının “İranlılık söylemsel alanı” içinde üretilmesinin birkaç biçimi vardır. Özellikle Cumhurbaşkanı Rafsancani ve Hatemi döneminde yenilenmeye başlayan İran nükleer programı, her iki dönemde dedevrimci enternasyonalist söyleme eklenilen “sert” temsilden mümkün olduğu kadar kaçınan bir dış politika anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir.³⁵ Ne var ki 2005’te başlayan Mahmut Ahmedinecad döneminde “Batı’ya” karşı “direniş” ekseninde şekillenen “sert” bir söylem etrafında nükleer politika yenilenmeye başladı ve bu tutum büyük ölçüde 2013 yılına kadar devam etti. Nükleer programda Ahmedinecad döneminde öne çıkan en belirgin söylemlerden biri ise “Batı’ya” karşı direnişin “mesiyanik” bir hal almasıydı. Diğer bir ifadeyle, nükleer politikanın meşrulaştırılma biçimlerine ve bunun etrafında yeniden dillendirilen İranlılık kimliği, büyük ölçüde ana akım siyasi söyleminde ötesinde Şiiliğin radikal bir yorumuna dayanıyordu.³⁶ Hasan Ruhani’nin 2013 Haziran’ında Cumhurbaşkanı seçilmesiyle dış politika söyleminde “sert” bir tutum benimsemek yerine “itidalli dış politika”³⁷ çağrısı yapan İran, nükleer politikasında Batı ile müzakerelerde bir “yumuşama” dönemine girdi.³⁸ Ancak yine de Ruhani döneminde Batı ile yeni bir “sayfa açma” teşebbüsünde kritik bir alan olan nükleer politika benzer şekilde İranlılık kimliğinin yeniden üretildiği bir referans notkası olmaya devam etti. En

³⁵ R. K. Ramazani, “The Shifting Premise of Iran’s Foreign Policy: Towards a Democratic Peace?” *Middle East Journal*, Vol. 52, No. 2 (Spring, 1998), ss. 177-187; R.K. Ramazani, “Ideology and Pragmatism in Iran’s Foreign Policy” Ramazani, *The Middle East Journal*, Volume 58, Number 4, October 2004, ss. 1-11(11), R. K. Ramazani, “Iran’s Foreign Policy: Both North and South”, *Middle East Journal*, Vol. 46, No. 3 (Summer, 1992), ss. 393-412

³⁶ Ali Ansari, “Iran under Ahmadinejad: populism and its malcontents”, *International Affairs*, Volume 84, Issue 4, July 2008, ss. 683-700

³⁷ Hassan Ruhani, “Why Iran seeks constructive engagement”, *Washington Post*, September 20, 2013; Bayram Sinkaya, “Ahmedinecad’dan Ruhani’ye İran Dış Politikasında Değişim: İtidalli Dış Politika”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 61, Mart-Nisan 2014, ss. 30-31.

³⁸ Abdullah Yeğin, “Devrimin 35. Yılında İran’ın Dış Politikası”, *SETA Perspektif*, Sayı 32, Şubat 2014.

önemliside nükleer politika “devrimci inancı” (dış politika dahil) mobilize etme konusunda oldukça işlevsel bir alan haline dönüştü.³⁹

Ruhani her ne kadar hem Şiiliğin hem de bunun İran politikasına yansıyan biçimlerinin radikal bir savunusunu ortaya koymuyor olsa da kendisinin İran’ın “nükleer silah arayışında olmadığını” açıkladığı tüm ifade biçimlerinde özellikle İran dış politikasının kurucu unsurlarından biri olarak kök salmış İslam referansını devreye soktuğu söylenebilir. Ruhani’ye göre “Nükleer Silahların Yayılmasının Engellenmesi” anlaşması olmasa dahi İranlılarının inançları, dini ve en önemlisi de Şii fikhının temel ilkeleri kitle imha silahlarına sahip olmayı yasaklamaktadır.⁴⁰ Bu düşüncenin sıklıkla Ruhani lider Ali Hamaney tarafından da dile getirildiği hatırlanırsa, İran nükleer politikasının meşruiyetinin sağlayan İslam dininin ya da Şii fikhının kurucu bir söylem olarak belirleyici olduğunu söylebilir.⁴¹ Diğer bir ifadeyle, Batı tarafından nükleer silah elde etme iddiası karşısında yönetici seçkinler, bunun dinen yasak ilan edildiğini ileri süren “dini söylemi” karşı argüman olarak kullanarak nükleer politkalarında benimsemiş oldukları tutumlarını toplumsal düzlemde meşrulaştırmaktadır.⁴² Dolayısıyla, “uluslararası normlar” olmasa bile Şii siyaset felsefesi etrafında dögümlenen İranlılık olgusu nükleer silah elde etme arayışına girmemek için yeterli bir sebep olarak sunulmaktadır.⁴³ Kuşkusuz “İranlılık” anlatısının, devlet ve dış politika kimliğini nükleer politika aracılığıyla yeniden üretimi bununla da sınırlı değildir. İran nükleer politikasının “İranlılık” söylemi içinde yeniden üretimine meşruiyet sağlayan bir kaç notka vardır. Bunlardan ilki “bağımsızlık” söylemidir.

Bağımsızlık Söylemi ve Nükleer Politika

Gerek tarihsel tecrübeleri gerekse de İran milliyetçiliğinin tarihsel oluşumu dikkate alındığında⁴⁴ bağımsızlık ve egemenlik söyleminin İran dış

³⁹Shahram Chubin, “The Politics of Iran’s Nuclear Program”, *The Iranian Primer*, <http://iranprimer.usip.org/resource/politics-irans-nuclear-program>

⁴⁰“Iran’s ethical principles forever deter nation from producing WMDs: Rouhani”, *Tehran Times*, 1 March 2014.

⁴¹Murat Yeşiltaş, “İran 2012”, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Bilal Yıldırım (edit), *Ortadoğu Yılığ 2012* içinde, Açılım Yayınları, 2013.

⁴²Stephan M. Walt, “Using Religion to Restrain Iranian Nuclear Programme”, *Foreign Policy*, February 24, 2012.

⁴³ Michael Eisenstadt and Mehdi Khalaji, “Nuclear Fatwa Religion and Politics in Iran’s Proliferation Strategy”, *The Washinton Institute for Near East Policy*, Policy Focus 115, September 2011.

⁴⁴Suzanne Maloney, “Identity and Change in Iran’s Foreign Policy”, Shibley Telhami, Michael N. Barnett (edit) *Identity and Foreign Policy in the Middle East* içinde, Cornel University, 2002, ss. 88-117.

politikasında uzun yıllardır hakim söylem olduğu söylenebilir.⁴⁵ Bu söylem aynı zamanda İran'ın bölgesel ve uluslararası politikada dış politikasını şekillendiren “rol kimliğinin” de kurucu unsurlarından biridir.⁴⁶ 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran dış politikasında bağımsızlık söyleminin daha radikal bir yorumu söz konusudur ve bu durum büyük ölçüde dış politika angajmanlarının belirlenmesinde ilk sıraya yerleşen merkezi bir söylem olarak dolaşıma girmiştir. Kuşkusuz bağımsızlık söyleminin çeşitli tarihsel anlarda farklı biçimleriyle karşılaşmak mümkündür. Nükleer politika söz konusu olunca bağımsızlık söyleminin ılımlı ve radikal yorumları vardır. Ancak nükleer politikanın Batı ile bir sorun haline dönüşmeye başladığı dönemden sonra bağımsızlık İran'ın hem nükleer teknolojiye ulaşmasında hem de Batı ile yürütülen müzakerelerde yönetici elitlerin en sık kullandıkları ifade biçimlerinden biridir.

Bağımsızlık söylemini İranlılık olgusuna bağlayan temel nokta bunun sadece standart bir uluslararası hukuk (devletlerinegemenliği ve eşitliği) ilkesi olarak kullanılan bir argüman olarak şekillenmemiş olmasıdır. Bağımsızlık söyleminin biri Şiiliğin tarihsel hikayesini yeniden kurmada dini, diğeri de İranlılık (İran milliyetçiliği) olgusunu yeniden üreten seküler bir bağlamı söz konusudur. Bu şekliyle ele alındığında İranlı yönetici seçkinlerin Batı ile yürütülen nükleer müzakerelerde bağımsızlık söylemini İran'ın “kararlı tutumunu” iç kamuoyu düzleminde meşrulaştırmasını kolaylaştıran tarihsel bir anlatı ile birlikte dolaşıma sokulmaktadır.

Yönetici seçkinlerin nükleer politikaya ilişkin yapmış oldukları birçok konuşmada belirgin bir şekilde gözlemlenebilen ve İranlılık olgusunun tarihsel olarak kurucu unsurlarından biri olarak görülmesi gereken “şeref”(sharafat) İran'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve kalkınma özgürlüğüne doğrudan atıf yapar.⁴⁷ Diğer bir ifade ile İranlı yönetici seçkinler, nükleer müzakerelerde öncelikli olan bağımsızlık söylemini iç kamuoyuna aktarmaları sırasında İran milletinin “haysiyetini ve şerefini” koruduklarını iler sürerler. Bu hem Şiiliğin hem de İran milliyetçiliğinin dış politikaya ve özellikle de nükleer politikaya teşmil edilmiş bir biçimdir. Daha açık bir ifadeyle nükleer teknolojiye ulaşmayı bir “milli onur” meselesi olarak kurgulayan İranlı yönetici seçkinlerin ifade biçimlerini şekillendiren İranlılık ve Şiilik bir alt metin olarak sürekli devrededir.⁴⁸ Burada ayrıca İran merkezli jeopolitik bir temsilin bağımsızlık

⁴⁵R. K. Ramazani, “Iran's Foreign Policy: Independence, Freedom and the Islamic Republic”, Anoushiravan Ehteshami and Mahjoob Zweiri (edit) *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*, Ithaca Press, 2011, s. 1.

⁴⁶Moshirzadeh, “Discursive Foundation of Iran's Nuclear Policy”, s. 529.

⁴⁷Bahman Baktiari, “Seeking International Legitimacy: Understanding the Dynamics of Nuclear Nationalism in Iran”, *Nuclear Politics in Iran*, s. 21.

⁴⁸Murat Yeşiltaş, “İran 2010”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman, *Ortadoğu Yılığ 2010*, Açılım

söylemiyle eklenmiş hali söz konusudur. Söz konusu söylem İran'ı dış aktörlerin müdahalesinden korumayı bir dış politika önceliği haline getirirken, yönetici seçkinlere de normatif bir sorumluluk yükleyerek onların İran halkının askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel tüm haklarını diğer devletlere karşı korudukları hissini uyandırır. Dolayısıyla toplum, İranlı yönetici seçkinlerin ifadelerine baktıklarında nükleer teknolojiye ulaşmak için yürütülen çabanın aynı zamanda İran milletinin “şerefini” ve “onurunu” korumak için yapıldığını düşünürler. Kuşkusuz İran toplumunun nükleer soruna müdahahil olmaları henüz yeni bir olgudur. Ancak yine de bağımsızlık söyleminin içe dönük olan yanı dışa dönük olan yanından daha kuvvetlidir.

Bağımsızlık söylemi aynı zamanda İran dış politikasında kurumsallaşmış bir ilkedir. Söz konusu söyleminin kurumsallaşmış ve İran dış politikasını uzun yıllar şekillendirmiş biçimini “devrimci dış politika paradigmasına” kaynaklık eden İmam Humeyni'nin “Na Sharq, Na Gharb, Faqat Jumhuri-ye İslami” (Ne Doğu, Ne Batı, Sadece İran İslam Cumhuriyeti) ilkesinde görmek mümkündür.⁴⁹ İmam Humeyni'nin İran devletini ve milletini Batı'ya karşı bağımlı kıldığı gerekçesiyle devrimden hemen sonra nükleer çalışmaları askıya alması bu söylemin bağlamını anlamak açısından çarpıcı bir misal teşkil eder.⁵⁰ Ne var ki, İran toplumunun tarihsel tecrübeleri (devrim, savaş, dış müdahale vb.) bu söylemin devrimden sonra daha pragmatist bir seyir izlemesine neden olmuş ve bu durumda büyük ölçüde nükleer politikayı belirleyici hale gelmiştir. Burada önemli olan, nükleer programı çerçeveyen bağımsızlık söyleminin nükleer politika pratikleri aracılığıyla İranlılık olgusunu nasil yeniden ürettiğinin anlaşılmasıdır.⁵¹

Tarihsel tecrübe bakımından nükleer teknolojiye ulaşılması gerektiğinin anlaşılmasını sağlayan en önemli gelişme İran-İrak Savaşı'dır. İran-İrak Savaşı sırasında İran'ın toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini koruyabilmesi için askeri gücünü arttırması gerektiğinin yönetici seçkinler tarafından anlaşılması “bağımsızlık” söyleminin daha pragmatist bir hal almasına da neden olmuştur. Bu nedenle, yönetici seçkinler nükleer silaha sahip olmak anlamında olmasa bile nükleer teknolojiye ulaşmanın İran'ı diğer bölgesel aktörler karşısında daha güçlü kılacağını düşündükleri için İran'ın

Yayımları, 2011.

⁴⁹Haleh Vaziri, “Iran's Nuclear Quest: Motivations and Consequences” Vaziri'den aktaran Mustafa Kibaroglu, “Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power”, *Middle East Journal*, Vol. 60, No. 2 (Spring, 2006), pp. 207-232; Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, s. 184.

⁵⁰Mustafa Kibaroglu, “İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s. 3.

⁵¹ Farhi, “Atomic Energy Is Our Assured Right”: Nuclear Policy and the Shaping of Iranian Public Opinion”, s. 4.

toprak bütünlüğünün de ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Yani nükleer teknolojiye ulaşma siyaseti doğrudan İran'ın bağımsızlık söyleminin merkezinde olan toprak bütünlüğünün ayrılmaz bir biçimi olarak devreye sokulur ve farklı tarihsel anlarda yeniden üretilir. İran-İrak Savaşı'ndan sonra her ne kadar İran'ın nükleer teknolojiye ulaşmasına yönelik çok detaylı ve kapsamlı bir program devreye sokulmamış olsa da artık nükleer teknolojiye ulaşma ile İran'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınması arasında doğrudan bir bağlantı kuran yeni bir bağımsızlık söylemi dolaşıma girmiştir. Bu yeni bağımsızlık söylemi İranlılığın dış politikada ana çerçevesini belirlediği gibi nükleer politikada da İran için normatif bir ilke olarak bu dönemden sonra daha fazla belirleyici hale gelmiştir. Sonuç olarak, bağımsızlık İran devleti ve milleti için önemlidir çünkü tarihsel tecrübeleri onlara hem dış müdahalelerde kendilerini korumaları için güçlü olmayı hem de “kendi kendine yeter” bir ulus olmayı öğütlemektedir.

Bağımsızlık söyleminin nükleer politikadaki kuruculuğu ayrıca önemli ölçüde anayasanın çeşitli maddelerinden kaynaklanır. İran Anayasası'nın birçok maddesinde (madde 2, madde 3 gibi) baskının her türlü reddedilirken, herhangi bir yabancı müdahalesi de sert bir şekilde dışlanmaktadır. Bu durum ister istemez bilim, teknoloji, sanayi, tarım gibi bütün alanları devletin kontrolüne bırakmayı gerekli kılar. Ayrıca Anayasanın 153. Maddesi her hangi bir şekilde doğal kaynakların, ekonominin, ordunun veya kültürün yabancılarını kontrolünü sağlayacak her türlü anlaşmayı da yasaklar. Anayasaya bu bağlamda genel olarak bakıldığında şu sonuç çıkar: Eğer bağımlılık zayıflıktan kaynaklanıyor ve onu yeniden üretiyorsa bağımsız olmak güçlü olmayı gerektirir. Bu nedenle, bağımsız bir ülke güçlü olmak zorundadır. Bu şekliyle ele alındığında, İran'ın güçlü bir devlet olması nükleer enerjiye sahip olmayı gerekli kılan rasyonel ulusal-çıkarcı perspektifini gerekli kılar. Burada bağımsızlık söylemine eklenen nükleer enerjiye ulaşma siyaseti karşısında Batılı ülkelerin her türlü engelleme çabası İran'ın bağımsızca davranmasını engellediği için de İran'ı ve halkını sömürgeleştirme bir parçası olarak anlaşılmaktadır. Buradaki “düşmanlık” nükleer programın askeri amaçlı olup olmadığı değil, İran'ın bağımsız davranıp davranamayacağı, dolayısıyla “sömürülüp sömürülmeyeceği” ile ilgili “hayati” bir mesele olarak kurgulanmış olmasıyla doğrudan ilgilidir. Daha da önemlisi, nükleer enerji siyasetinden vazgeçmek başta ABD olmak üzere İran'ı sistem dışına itmek isteyen “Batılı güçlere” karşı verilmiş bir “taviz” olarak görülmektedir. Dolayısıyla bir küresel güvenlik sorunu olarak tanımlanan nükleer programın İranlı yönetici seçkinler tarafından “milli” bir mesele olarak kodlanması hem

nükleer programın “İranlılık” dolayımındaki meşruiyetini sağlar hem de İran’ın nükleer siyasetteki pratiklerine İran merkezli söylemi yeniden dahil eder.⁵²

Hem tarihsel tecrübeleri hem de Batı ile mevcut nükleer anlaşmazlıklar dikkate alındığında bağımsızlık söylemini nükleer politikasının ayrılmaz bir parçası olarak kurgulayan İranlı yönetici seçkinlerin diline nüfuz etmiş üç temel büyük anlatı vardır. Bunlardan *ilki*, İran’ın “şanlı geçmişine” göndermede bulunarak devreye sokulan ve İran’ın bağımsızlığını korumasını bu şanlı geçmişin doğal bir parçası olarak kurgulayan “medeniyet” söylemidir. Birçok yönetici seçkinin İran’ın nükleer politikasında verilecek her tavizin söz konusu geçmişe yapılan bir “ihanet” şeklinde sunması en sık rastlanan ifade biçimlerinden biridir. Burada nükleer teknolojiye ulaşmanın - diğer tüm uluslara tanınan bir hak olması bakımından - bu bağımsızlık söylemi içinde yeniden üretilmesi ve bunun zedelenmesinin İran’ın özgürlüğünün ve onurunun yok edilmesi şeklinde anlayan bir “süper bağımsızlık” söylemi söz konusudur. Dış politikada daha ılımlı ve pragmatik bir söylem benimseyen reformist eski cumhurbaşkanlarından Hatemi böylesi bir bağımsızlıkçı söylemi Şiiliğin tarihselliği üzerinden üretir. 2004 yılında yaptığı bir konuşmada Hatemi, Hz. Hüseyin’in İranlılara “onurumuzu ve özgürlüğümüzü korumayı öğrettitiği”ni hatırlatarak nükleer teknolojiye ulaşmanın en doğal ve yasal hakları olduğunu ifade eder.⁵³ Hatemi için İran’ın nükleer teknolojiye ulaşmasının engellenmeye çalışılması öncelikle bu dini süreklilik unsurlarının İranlılığı mümkün kılan bağlamının zarar görmesi anlamına gelir.

İran nükleer politikasında bağımsızlık söylemine eklenen başka bir tarihsel anlatı daha söz konusudur. Bu söylem İran’ın nükleer politikasında vereceği her türlü tavizi tarihsel analogilerle ya gayri meşrulaştırmakta ya da söz konusu analogilerle bağımsızlık ilkesini daha dapekiştirmektedir. Burada tarih adeta İran’ın neden nükleer teknolojide bağımsız olması gerektiğini sürekli bir biçimde toplumsal düzlemde yeniden üretme ve toplumun geçmişte yaşananlardan ders alması gerektiğini hatırlatma işine yarar. 1828 yılında Rusya ile imzalanan Türkmençay Anlaşması ve 1950’deki İran pertollerinin millileştirilmesi bu tarihsel anlatının nükleer politikaya eklenmesinde en belirgin örneklerden biridir. 1828’de imzalanan Türkmençay Anlaşması⁵⁴ sonucu İran Orta Asya’daki topraklarının önemli bir kısmını kaybetmiş ve Rusya’nın İran’ın toprak egemenliği konusunda tavizler almasına neden olmuştur. Bu durum kuşkusuz İranlıların tarihi açısından bir “aşağılanma” konusu olarak yorumlanmaktadır. İranlı yönetici seçkinler açısından nükleer müzakerelerde verilecek tavizlerin “bilimsel bir Türkmençay” olarak sunulması

⁵²Yeşiltaş, “İran 2012”,

⁵³ *Islamic Republic News Agency (IRNA)*, September 20, 2004.

⁵⁴İran’ın yenilgisiyle sonuçlanan 1826-1828 Rus-İran Savaşı’ndan sonra imzalanmış olan antlaşma.

bu bakımdan çarpıcı bir misal temsil eder. Diğer bir ifadeyle, nükleer teknolojiye ulaşma hakkının Batılılar tarafından sınırlandırma teşebbüsü tıpkı Ruslara verdikleri taviz kadar aşağılayıcı bir durumdur.⁵⁵ Bu benzetmenin sıklıkla Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde yapıldığı dikkate değer bir durumdur.⁵⁶ Tıpkı petrolün millileştirilmesinin İran devlet milliyetçiliğinin 20.Yüzyıldaki en büyük başarısı olarak sunulması gibi bütün baskılara rağmen istenilen seviyede nükleer enerjiye ulaşılması da aynı milliyetçilik söylemine dahil edilmektedir.⁵⁷ Ahmedinecad döneminde uranyum zengileştirme seviyesinin tedrici bir şekilde arttıran İran'ın bu politikası sıklıkla 1950'lerdeki millileştirme anlatısının günümüzdeki formu olarak anlatılır. AB ve ABD'nin baskısı tıpkı İngiltere'nin İran petrolünün millileştirmesine gösterdiği dirençle aynı hat üzerinde ele alınır.⁵⁸ Dolayısıyla tarihsel analogilerle yeniden meşruluk kazandırılan nükleer politikada İran petrolünün millileştirilme başarısı önemli bir tarihsel anlatı olarak bağımsızlık söyleminin ayrılmaz bir parçası olarak devreye sokulur.

Bağımsızlık söyleminde hakim olan *ikinci* önemli anlatı ise, İranlılık kimliğinin ve ulusçuluğunun kurucu unsurlarından biri olan dış güçlerin İran'ın toprak bütünlüğünü birçok defa yok etmesinin nükleer politikayı konuşurken sürekli bir biçimde hatırlatılıyor olmasıdır. Diğer bir ifade ile tarihsel olarak dış müdahaleler nasıl İran'ın bağımsızlığını yok ettiyse benzer şekilde nükleer teknolojiye ulaşmayı engellemeye çalışan Batılı güçler de İran'ın bağımsızlığını yok etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle nükleer politikada İran'ın yürüttüğü mücadele başlı başına hegemonik ülkelerin emperyalist politikalarına bir "direniş" biçiminde sunulur. Burada nükleer teknolojiye ulaşmanın önünde bir engel olarak tasvir edilir.⁵⁹ Bu nedenle nükleer teknolojiye ulaşmak İran'ın bağımsız bir ülke olduğunu göstermek, dolayısıyla da devrimci dış politika idealizminin gerçekleşmesi anlamına gelir. Yönetici elitlerin konuşmalarında sıklıkla nükleer teknolojiye ulaşmaya engel olan Batılı güçler doğrudan İran'ın bağımsızca davranmasını kısıtlayan aktörlerdir. Burada nükleer teknolojiye ulaşmak için gerekli bilgi teknolojisinin ve alt yapısının "ne kadar veya hangi boyutta olması gerektiğinin" dış güçlerin (ötekinin) isteğine bağlı kılınmasının,

⁵⁵ *Iranian Students' News Agency (IRNA)*, November 20, 2006

⁵⁶ Moshirzadeh, "Discursive Foundation of Iran's Nuclear Policy", 532. Bu benzetme birçok siyasi tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır.

⁵⁷ Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollara Yasak", ss. 211-212.

⁵⁸ Baktiari, "Seeking International Legitimacy: Understanding the Dynamics of Nuclear Nationalism in Iran", s. 25.

⁵⁹ Moshirzadeh, "Discursive Foundation of Iran's Nuclear Policy", s. 530.

İran milletini kontrol altına almanın bir aracı olarak temsil edilmesi söz konusudur.

Örneğin, nükleer silahların İran'ın savunma doktrininde yeri olmadığını söylerken bile eski cumhurbaşkanı Hatemi bu siyaseti bağımsızlık ve egemenlik söylemi ekseninde ulusun bekasına bağlamaktadır: “Bazı ülkelerin düşmanca tavırları yüzünden nükleer enerjiyi ekonomik gelişme programımızdan çıkarırsak, ulusumuz bizi affetmeyecektir.”⁶⁰ Yine dönemin Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Seyed Hossein Mousavian bu konudaki açıklaması da bağımsızlık söyleminin içe dönük yapısını anlamak için çarpıcı bir misaldir: “Biz hem ABD hem de İran kamuoyunun tamamıyla zıt yönlerdeki baskıları altındayız. Çok olası olmamakla beraber, eğer ABD baskısı altında uranyum zenginleştirmeyi sonlandırırırsak, büyük ihtimalle, aşırıları bizim yerimize geçecektir.”⁶¹ Özellikle Ahmedenicad döneminde nükleer enerjiye ulaşma şeklinde formüle edilen politika İran'ın “Batılı güçlere karşı” bağımsızlığını mümkün kılacak en temel alanlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, nükleer enerjiye ulaşma konusunda “bağımsızlık” söylemini, yani “Batı'ya rağmen ve Batı'ya karşı” olmayı İranlılık kimliğinin yeniden inşa edilmesinde ve nükleer politikanın İran milliyetçiliğinin bir parçası olmasında daha fazla işlevsel hale getirmiştir.⁶² Hasan Ruhani'nin nükleer program konusundaki siyaseti de aynı bağımsızlık söylemsel alanı içinde inşa edilmektedir. 2013 yılında P5+1 ile yapılan geçici nükleer anlaşma Ruhani tarafından “İran milletinin haklarına ve saygınlığına” yakışacak bir biçimde sunulurken, İran'ın bağımsız olan tavrına zarar vermediği ifade edilmektedir.⁶³ Benzer şekilde aynı geçici anlaşmada söz konusu olan “uranyum zenginleştirme” işleminin İran'ın doğal hakkı olduğunun sıklıkla tekrar edilerek bundan vazgeçilmeyeceğinin ifade edilmesi “bağımsızlık” söyleminin önemine dikkat çekmesi açısından yeterlidir.⁶⁴

Nükleer politikaya şeklini veren bağımsızlık söyleminin içinde yer alan *üçüncü* büyük anlatı ise İran'ın “kendine-yeter” bir devlet olması etrafında inşa edilmektedir. Burada bağımsızlık söyleminin teknoloji ve ilerleme unsurlarıyla eklenmiş daha “pozitif” bir inşası söz konusudur. Bu bağlamda nükleer teknolojiye sahip olmak hem İran'ı “başkalarına muhtaç olmayan” bir ülke haline getirecek hem de bağımsızca davranmasını mümkün kılacaktır. Bu

⁶⁰ Hatemi'den aktaran Lotfian, “Nükleer Politika ve Uluslararası İlişkiler”, s. 219

⁶¹ Mousavian'dan aktaran Kibaroglu, “İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollara Yasak” s. 216.

⁶² Ariane Tabatabai, “The Audience War: The Challenges of Iran's Nuclear Rhetoric”, *RUSI Analysis*, 29 March 2012.

⁶³ “Rouhani: Iran is getting nuclear deal benefit”, *Al Jazeera*, 06 February 2014.

⁶⁴ M. Mahtab Alam Rizvi, “Iran under Rouhani: From Confrontation to Reconciliation”, Issue Brief, *Institute and Defense Studies and Analysis*, February 26, 2014

durumun İrani olgusu için önemi aynı zamanda bir bağımsızlık söylemsel alanı içinde kurulan nükleer teknolojiye ulaşmanın “haysiyet” ve “milli” bir meselenin parçası olarak sunulmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, nükleer teknolojiye bağımsız bir şekilde, yani Batı’ya bağımlı olmadan ulaşmak bağımsızlık ilkesini kullanışlı bir argüman olarak meşrulaştırma işine yaradığı gibi aynı zamanda ulusal bir misyonun zafere ulaşması anlamına gelecektir. Herhangi bir ayırım yapmaksızın bunun dini lider Hamaney de dahil olmak üzere bütün yönetici seçkinlerin ifade biçimlerine yön veren temel söylem olduğunu belirtmek mümkündür. Çünkü nükleer teknoloji İran’ı hem devlet hem de toplum olarak daha modern, daha fazla kendine yeter ve daha refahlı hale getirecektir. Dolayısıyla nükleer teknoloji ile mümkün olacak ilerleme hem tüm İran halkı ve yönetici seçkinler için “ahlaki bir misyon”un temel çerçevesini hem de bu yönde hangi “davranışın” ya da politika tercihinin milli hangisinin ise gayri-milli olduğunu belirleyecektir.

Dini lider Hamaney 2006 yılında yaptığı bir konuşmada, İran’ın bilimsel ilerlemenin daha başında olduğunu ancak buna ulaşmak için çabaların sürdürüleceğini ifade ederken teknolojiye ulaşmak için Batı’nın “taklit edilmemesi” gerektiğini dile getirmiş olması bu açıdan çarpıcı bir örnek teşkil eder. Dolayısıyla “kendi-kendine yeter” bir millet olmak için öncelikli olan, “öz kaynakların” kimsenin yardımı olmadan geliştirilmesidir. Bu durum bütün kesimler için bir “ulusal ahlak” ve “misyon” meselesi olarak anlaşılmalıdır.⁶⁵ Bu söylemin Ahmedinecad’ın nükleer politika anlayışında ve pratiklerinde radikal bir “direniş” söylemi ekseninde inşa edildiğini ileri sürmek mümkündür.⁶⁶ Daha çok içe dönük bir bağımsızlık söylemini devreye sokan Ahmedinecad, nükleer teknolojiden taviz vermenin İran’ın “emperyalist güçlere teslimi” anlamına geleceğini sıklıkla tekrarlamıştır. Dolayısıyla Ahmedinecad’a göre böylesi bir taviz, İran’ı yabancı kaynaklara bağımlı kılacaktır. Bu perspektif nükleer politikada müzakerinin yönteminin nasıl olması gerektiği konusunda Ahmedinecad ile aynı perspektifte olmasa da dönemin nükleer başmüzakericisi Ali Laricani tarafından da aynı şekilde ifade edilmektedir. Laricani’ye göre, diğer ülkelerin nükleer yakıtın İran’a gönderilmesini durdurma ihtimali her zaman olacaktır, bu nedenle “ulusal bağımsızlık ve ulusal onuru” için İran’ın kendi nükleer yakıtını kendisi üretmelidir.⁶⁷ Dolayısıyla nükleer politikada bağımsızlık söylemi bir tarafta teknolojiye ulaşma hakkı olarak çevrelemek suretiyle uluslararası hukuk

⁶⁵ Bahman Baktiari, “Seeking International Legitimacy: Understanding the Dynamics of Nuclear Nationalism in Iran”, *Nuclear Politics in Iran*, s. 25.

⁶⁶ Maaike Warnaar, *Iranian Foreign Policy During Ahmadinejad: Ideology and Actions*, ss. 140-141.

⁶⁷ Baktiari, “Seeking International Legitimacy: Understanding the Dynamics of Nuclear Nationalism in Iran”, s. 26.

ekseninde meşrulaştırılırken aynı zamanda bu teknolojiye ulaşmanın kendisi İranlılık olgusunun merkezinde olan onur, şeref ve millilik meselesini de nükleer politika üzerinde yeniden kurmaktadır. Ruhani döneminde yapılan geçici anlaşmadan sonra İran iç siyasetinde söz konusu anlaşmanın İran'ın bağımsızlığına hanel getirmeyeceğinin sürekli tekrar edilmesi bu bağlam içinde düşünebilir.

Adalet, Eşitlik ve Direniş Söylemi

İran nükleer politikasında bağımsızlık anlatısı dışında kurucu olan bir başka söylem de adalet, eşitlik ve direniş söylemidir. Adalet söylemi sadece İran dış politikasının temel prensiplerini belirleyen bir olgu olarak değil aynı zamanda Şii siyaset felsefesinin de temel unsuru olarak önemlidir. Nükleer programın ve siyasetin kuruculuğunu da üstelenen bu üç anlatı hem uluslararası hem de iç siyaset düzleminde İran devlet kimliğini ve devrimci ideali nükleer pratikler üzerinden yeniden üretir. Adalet ve eşitlik söylemi aynı zamanda İran dış politikasına nüfuz etmiş farklı dış politika perspektiflerindeki bir arada tutan bir işlevselliğe sahiptir. Gerek radikal muhafazakarlar ve reformistler gerekse de İslami evrenselciler, solcu ve liberal uluslararasılar adalet ve eşitliği kendi dış politika perspektiflerinin kurucu söylemlerinden biri olarak kullanırlar.⁶⁸ Tıpkı diğer kurucu söylemlerde olduğu gibi adalet ve eşitlik söylemi de İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda kökleşmiş bir kurumsal zemine sahiptir. Anayasası'nın 154. Maddesi İran'ı "adaleti" ve "hakikati" bütün dünya insanları için isteyen bir ülke şeklinde konumlandırmaktadır. Ancak adalet söylemi tek başına nükleer politikada İran'ın neden haklı olduğunu açıklamaz. Bu söyleme eşlik eden "eşitlik" söylemi de oldukça önemlidir. Hem adalet hem de eşitlik aynı zaman küresel sistemdeki güç dağılımının ortaya çıkardığı hiyerarşik söylemler ve yapılara da bir "direnme" noktası oluşturur ve nükleer programın sürdürülmesinde mevcut uluslararası sistemin çifte standartını gayri meşru kılmayı hedefleyen söylemsel bir alan oluşturur.

Bir çeşit *Üçüncü Dünya* söylemi etrafında inşa edilen bu eşitlik ve adalet anlatısı söz konusu nükleer teknolojiye ulaşma hakkı olunca uluslararası toplum ve normların bütün devletler ve toplumlar için eşit ve adil bir şekilde uygulanmasını talep eder. Diğer bir ifadeyle, eşitlik ve adalet söylemi hem İran'ın nükleer politikasına uluslararası alanda destek bulmada hem de içeride bunu meşrulaştırmada temel referans noktaları olarak ortaya çıkar. Böylelikle nükleer politikası aracılığıyla İran bir taraftan küresel sistemin hegemonik ve hiyerarşik yapısına karşı çıkarken aynı zamanda nükleer pratiklerini İranlılık ve Şiilik olgusunu bu söylemlerin kaynağı haline getirerek yeniden üretir. Kuşkusuz bu adalet ve eşitlik söyleminin farklı biçimleri ve temsilleri söz

⁶⁸Moshirzadeh, "Discursive Foundatio of Iran's Nuclear Policy", s. 533.

konusudur. Ancak özellikle “ABD düşmanlığı” ekseninde toplumsal olarak da inşa edilen *eşitsizlik*, *adaletsizlik* ve *çifte standart* gibi “düşmanı” yeniden tasvir edici unsurlar, İran’ın nükleer teknolojiye ulaşma hakkını daha anlamlı ve meşru kılar. Eğer İran İslam Cumhuriyeti’ne, bir tarafta Şiilik diğer tarafta da anayasa bütün milletlerin eşit bir biçimde haklarını ve hukuklarını koruma hakkı veriyorsa İran’ın nükleer politikası da ancak bu amaç için devam etmelidir. Bu durum başlı başına İran’ın neden nükleer enerjiye sahip olması gerektiğini açıklar. Burada küresel sistemdeki hiyerarşik yapının kaynaklık ettiği adalet ve eşitlik sorununun kaynağına ABD’nin yerleştirilmesi söz konusudur ve İranlı yönetici seçkinler açısından nükleer programdan taviz vermek bu eşitsiz yapının yeniden üretilmesi dışında başka bir işe yaramaz. Bu nedenle, bu teknolojiden vazgeçmek bütün mazlum milletlerin aynı hakkı eşit bir şekilde kullanabilme potansiyelini de ortadan kaldıracaktır. Böylece İran’ın nükleer politikası sadece İran ulusal çıkarlarını ve bağımsızlığını yeniden üreten bir alan olarak değil aynı zamanda eşitlik ve adalet arayışında olan bütün ulusların ve devletlerin direnme siyasetine dönüşür. Dolayısıyla nükleer program adalet ve eşitlik söylemi üzerinden kurulduğu sürece nükleer enerjiye sahip olmanın kendisi de adalet arayışının bir yansıması olarak devam edecektir.⁶⁹

Bir tarafta adalet ve eşitlik arayışı olarak İran’ın mücadelesi diğer tarafta da bu söylemlerin bağımsızlık politikasına eklenmesi uluslararası normların da İran dış politikasındaki konumu oldukça tartışmalı hale getirmektedir. Bu durum özellikle Ahmedinecad döneminde daha sert bir direniş söylemiyle birlikte inşa edilmiştir. Buna göre, herşeyden önce mevcut uluslararası düzen “adilce bir düzen” değildir.⁷⁰ Dolayısıyla nükleer teknolojiye ulaşma konusunda geliştirilen hukuk normaları da adil değildir ve uyulması mevcut düzenin kabullenilmesi anlamına gelir. Burada önemli olan, İran merkezli İslam ideolojisine eklenmiş direniş söyleminin uluslararası ilişkilerde adaleti ve eşitliği sağlayacak olmasıdır.⁷¹

İslam devriminin kurucu söylemlerinden birini oluşturan Batı’ya karşı direniş⁷² bu anlamda nükleer politika bahis konusu olunca öne çıkan en önemli unsurlardan biridir ve İran’ın devrimci devlet kimliği performansının nükleer politika üzerinden sürekli ve kalıcı hale getirir. Diğer bir ifade ile devrimci

⁶⁹Moshirzadeh, “Discursive Foundatio of Iran’s Nuclear Policy”, 534.

⁷⁰Mehmet Özkan, “Turkey-Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What Is the Big Deal?”, *Strategic Analysis*, 35: 1, 2011. ss. 26-30

⁷¹Kashef, “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmeler: Bir İranlı Görüşü”, s. 153.

⁷²Batıya karşı direniş söylemi bağlamında İran dış politikasında hakim olan ideolojinin pragmatizm ile eklenmiş hali üzerine bir tartışma için bkz., Jerrold D. Green, “Ideology and Pragmatism in Iran’s Foreign Policy”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 17 No 1, 1993.

“direniş” anlayışının şekillendirdiği direniş söylemi, İran devlet kimliğinin nükleer politikaya doğrudan dahil edilmiş unsurlardan biridir. Bu “direniş doktrininin” (muqawame) temelini İslam devriminin “Batı’ya rağmen ve Batı karşısında” devrime ahlaki bağlılığın da kurucu unsurlarından biri olarak hizmet eder. Burada adeta “rejimin düşmanlarıyla” mücadele etmenin uluslararası ilişkilerde ve nükleer politikada sıfır-toplamı bir oyun olduğu anlayışı hakimdir. Diğer bir ifadeyle, nükleer politikada Batılı aktörlere verilecek her türlü taviz İslam devrimine ahlaki bağlılığın sorgulanması anlamına gelecektir. Bu şekliyle ele alındığında direniş söylemi bağımsızlık, adalet ve eşitlik söyleminin ayrılmaz bir parçası olarak iş görür.

Özellikle Ahmedinecad döneminde nükleer müzakerelerin bu direniş söylemi eksenine oturtulduğunu görmek mümkündür. Muhafazakarların dış politika söyleminde özellikle Batı ile işbirliği çerçevesinde müzakerelerin yürütülmesi gerektiğini söyleyen İlmîlîlara karşı sert tutumları da bu direniş söylemini içerde daha fazla kullanışlı hale getirdiği gibi İlmîlîların nükleer politikada alternatif söylem üretme imkanlarını da ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla “yumuşama” isteği söz konusu direniş söylemi içinde sürekli bir biçimde eritilme riskiyle karşı karşıyadır. Böylece direniş söylemi ekseninde inşa edilen nükleer politika ve pratikleri İlmîlîları paradigma içi öteki konumuna yerleştirmektedir. Bu durum özellikle Ahmedinecad döneminde İran’ın uranyum zengileştirme hakkının tanınmasını bütün müzakerelerin sürdürülebilir hale getirilmesinin ön şartı olarak sunmalarına neden olmuştur.⁷³ Bu söylemsel alan içindeki direniş anlatısı oldukça belirgindir. Mücadele, sömürgeci ve adalet hissinden yoksun güçlerle bunun karşısında adaleti ve anti-empyeryalizmi savunarak direnç oluşturan güçlerle ilgilidir. Dolayısıyla, popüler siyasi süreç anti-empyeryalizm için ne kadar çok ivme kazanırsa, ulusallık meselesini de o kadar çok içine almaktadır. Daha da önemlisi, çeşitli söylemsel manevralarla uzatılan söz konusu temsil nükleer politikayı İran ulusu ya da İran halkının (mellat-i İran) bağımsız karakterine doğrudan bağlamaktadır.

Bu durum sadece nükleer sorunun tarafı olan aktörlerin “empyeryalist” temsillerinden oluşmaz. İran aynı zamanda sorunun tarafları olan Uluslararası Atom Enerji Kurumu ve Birleşmiş Milletler’in çözüm önerileri ve siyasi pozisyonlarını da söz konusu aktörlerin İran’ı “kontrol etme” çabalarının aracı olarak tasvir etmektedir. Bu şekliyle ele alındığında, sorunun çözüm mekanizması olan BM ve UAEK’da aynı zamanda İran’ın nükleer enerjiye ulaşma egemenliğine ve ülke bağımsızlığına saygı göstermeyen aktörler haline dönüştürülmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla, nükleer enerji siyasetinde sorunun

⁷³Murat Yeşiltaş, “İran 2009”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2009*, Küre Yayınları, 2010.

⁷⁴Farhi, “Atomic Energy Is Our Assured Right”: Nuclear Policy and the Shaping of Iranian Public Opinion”, s. 6.

düğümlendiği uranyum zenginleştirme konusunda verilecek her taviz İnan'ın bağımsızlık söyleminin altını oyan bir unsura dönüşür. Tıpkı bağımsızlık söyleminde olduğu gibi eşitlik ve adaletin sağlanması içinde nükleer teknolojiye ulaşılması bir zorunluluktur. Bağımsızlık için mücadele topkeyün olması gerekiyorsa eşitlik ve adaletin sağlanması için topyeküm bir mücadele gereklidir.

Dini Söylem ve Nükleer Politika

İnan nükleer enerjiye ulaşmasının bağımsızlık, adalet ve eşitlik ekseninde diğer tüm uluslara tanındığı gibi bir hak olarak kuran söylem dışında bütün bunların belki de kuruculuğunu yapan dini kaynaklı referanslar da İnan nükleer programının meşruiyetini sağlayan başka bir anlatı olarak karşımıza çıkar. Bu söylem, sıklıkla İnan'ın barışçıl amaçlı nükleer enerji politikası izlediğini meşrulaştırmak için kullanılır. İnan İslam Devrimi'nin temel ilkelerine de kaynaklık eden bu söylem, özellikle “nükleer silah elde etme arayışındaki İnan'a” yönelik küresel temsilleri çürütmek için kullanılır. Diğer bir ifade ile Şii İslamı etrafında düğümlenen Şii siyaset felsefesi ve bunun dış politikada oluşturduğu söylemsel alan genellikle hem karşı bir İnan temsilinin inşasına kaynaklık eder hem de İnanlılar için nükleer programın içerdeki meşruiyetini sağlar. Burada nükleer politikanın Şii İslamı'ndan kaynaklanan “moralist” bir bakış açısıyla taçlandırılması söz konusudur. Söz konusu nükleer politikanın meşrulaştırılmasına kaynaklık eden seküler rasyonalite olarak değil dini rasyonalite şeklinde temayüz eder. Dini rasyonalite İnan nükleer politikasının modern ve hatta seküler uluslararası hukuk ve normlara uygun olup olmadığını tartışmak yerine nükleer politikanın barışçıl olduğunu dini argümanlar üzerinden düzenler.

Nükleer silah elde etme niyetinde olmadıklarını her seferinde ilan eden dini lider Hamaney bu söylemin taşıyıcı isimlerinden biridir. Ağustos 2003'te Ayetullah Hamaney, “Düşmanın propangandası ve velvelesinin aksine, nükleer silahlar peşinde değiliz. Ve KİS'lere temelden ve ahlaki olarak karşıyız; aynı şekilde kimyasal ve biyolojik silahları da yasak olarak düşünmekteyiz, hatta empoze edilmiş savaşta bile.”⁷⁵ Benzer bir açıklamayı daha geniş bir şekilde Hamaney 2006 yılında İslam'ın vaz ettiği ilkelere (ahkam) aykırı olduğunu duyurmuştur. Dönemin ılımlı cumhurbaşkanı Hatemi, “Nükleer silahlara (İnan) İslam Cumhuriyeti'nin askeri ve savunma politikalarında yer yoktur, çünkü bu rejim bu silahları (İnan'ın) İslami ve etik ilkeleri yüzünden kullanamaz” beyanıyla, bu silahların kullanımı ahlak üzerinden karşı çıkmaktadır.⁷⁶ Yine o

⁷⁵Hamaney'den aktaran Lotfian, 2012, s. 222.

⁷⁶*Ibid.*, 223.

dönemin dışişleri bakanı olan Kemal Harrazi, KİS'lerin kullanımının İslam'da haram ya da kesinlikle yasak olduğunu vurgulamıştır.

Bu söylemin nükleer müzakerelere dahil edilen ve İran'ın resmi görüşünü yansıtan bir söyleme dönüşmesi ise Ağustos 2005'de Tahran yönetiminin UAEK'ya gönderdiği bir mektupla mümkün olmuştur. Söz konusu tarihten sonra nükleer politikaya dinin verdiği biçim daha belirgin olmaya başlamıştır. Söz konusu mektupta, 2003 yılında Hamaney tarafından verilen fetvaya atıfla, İran'ın İslam dininin KİS'leri yasaklamasından dolayı her hangi bir şekilde bu silahları hiçbir zaman geliştirmeyeceği belirtilmiştir.⁷⁷ Hamaney benzer bir şekilde başka bir konuşmasında, nükleer silahların İslam hukuku tarafından yasaklandığını ve haram kılındığını belirtmiştir.⁷⁸

İslam ümmetinin koruyuculuğu vasfı etrafında İran İslam Cumhuriyeti'ne anayasa ile tevdi edilen misyon etrafından temsil edilen İran dış politikası nükleer programını da bu söylemsel alan içinde yeniden meşrulaştırır. Burada İran'ın kendi ulusal-çıkarlarının evrensel İslam'ın ayakta kalmasına ve Müslümanların hayatlarının korunması amacına hizmet eden bir *reel politik* anlayışı içinde eritilmesi söz konusudur. Bu bağlamda İslam ümmetinin ayakta kalması ile İran'ın güçlü olması arasında doğrudan bir bağlantı vardır. "Allah'ın ve tarihin bu mücadelede onların (İran'ın) yanında olduğunu inanmak" ise bu politikanın meşruiyetini özellikle İranlılar için düğümleyeceği bir alan olarak ortaya çıkarmakta, böylece İran'ı nükleer teknolojiye ulaşarak güçlü olmayı mümkün kılacak öncelikli aktör (primary agent) haline dönüştürmektedir.⁷⁹ Bu amaç için sahip olununan ya da olunacak olan nükleer teknoloji ise sadece *reel politik* gerekçelerle İran ulusal-güvenliğini sağlamakla kalmayacak aynı zamanda tüm Müslümanların özellikle tarihin bu anında Amerikan merkezli hegemonik düzene direnmelerinde ve İslam'ın öngörmüş olduğu "adil ve eşit" dünya düzenini tahkim etmede onlara da aktarılacak bir güç unsuru olarak kullanılacaktır.⁸⁰ Dolayısıyla Şiiilik ekseninde tarihselleştirilen İslam felsefesinin kurucu olduğu İran dış politikası *apokaliptik* (vahiysel) bir anlatı etrafında inşa edilerek nükleer politikayı daha anlamlı hale getirmektedir.⁸¹

⁷⁷Metnin tamamına bakmak için <http://www.fas.org/nuke/guide/iran/nuke/mehr080905.html>.

⁷⁸ Ayatollah Ali Khamenei, "Message to the Tehran International Nuclear Disarmament Conference: 'Nuclear Energy for All, Nuclear Weapons for None,'" April 17, 2010, <http://www.iranembassy.org.za/nuclear.html>.

⁷⁹Michael Eisenstadt, "Iran's Nuclear Decisionmaking", s. 6.

⁸⁰ Joel Brinkley, "Iranian Leader Refuses to End Nuclear Effort", The New York Times, September 18, 2005; Sam F. Ghattas, "Iran Pledges To Share Nuclear Info With Islamic Countries", <http://www.rense.com/general67/iranpledgestoshare.htm> (ulaşım tarihi, 09.03.2014)

⁸¹Mehdi Khalaji, "Shiite Jurisprudence, Political Expediency, and Nuclear Weapons", Micheaş Eisenstadt and Mehdi Khalji, "Nuclear Fatwa: Religion and Politics in Iran's Proliferation Strategy, Policy Focus 115, *The Washington Institute of Near East Policy*, September 2011, ss.

Sonuç

Bu makalede İran nükleer politikasında hakim olan söylem siyasetinin eleştirel bir analizi yapıldı. Önceki kısımlarda da belirtildiği gibi dış politika söylemler basit dilsel ifade biçimleri olmak yerine, neyin mümkün ve meşru olduğunu belirleyen, devletin kimliğinin kurulmasına ve yeniden üretimine kaynaklık eden ve en önemlisi de dış politika eylemine anlamını kazandırarak devlet kimliğini istikrarlı hale getiren bazen sistematik bazen de düzensiz bir ilişkiler ağıdır. İran nükleer politikasının söylem analizi öncelikli olarak yönetici seçkinlerin diline farklı dönemlerde nüfuz etmiş ifade biçimlerinin başka hangi ifade biçimleriyle bağlanarak anlamlı hale geldiğini tespit etmekle başlar. İranlı yönetici seçkinlerin nükleer politikayı tarihin farklı anlarında farklı biçimlerde de olsa *İranlılık* olgusuna bağlayarak hem nükleer politikalarını meşru ve anlamlı kıldıkları hem de İranlılık olgusu üzerinde İran devlet kimliğini yeniden üreterek istikrarlı bir hale getirmektedirler. Dolayısıyla hem seküler hem dini bir fenomen olarak İranlılık İran'ın nükleer politikasını anlamamız için bir sıçrama tahtası olarak kullanılabilir. Burada İranlı yönetici seçkinlerin nükleer politikalarını savunurken kurdukları anlatılar oldukça çeşitlidir (Tablo 1). Ancak bütün bu çeşitliliğe rağmen nükleer politikada kurulan dil İran devlet kimliğinin sürekliliğini sağladığı gibi ona her zaman bir meşruiyet sağlar.

Tablo 1

Batı	İran
Zalim	Mazlum
Tehdit eden	Tehdit edilen kurban
Propaganda yapan	Propagandanın kurbanı
Suçlayan	Yalnız bir şekilde suçlanan
Kitler İmha Silahlarını (KİS) kullanan	KİS'lerin kurbanı
Değişmez	Değişen
Güvenilmez	Geçmişten ders alan
Hakim olmaya çalışan	Bağımsız olmaya çalışan
Gayri Ahlaki	Ahlaki
Müzakere için zemin oluşturmayan	Her zaman müzakareye hazır olan
Bilimi kendi tekeline almaya	Bilimi paylaşan

çalışan	
KİS'leri kullanan	KİS'lere karşı
Çifte standart uygulayan	Uluslararası hukuku takip eden
KİS'ler için nükleer teknoloji	Barışçıl amaçlı nükleer enerji
Bilime sansür uygulayan	Bağımsız ve özgür bilimsel araştırmayı destekleyen
Diğer devletleri tehdit eden	Barışçıl amaçlı niyeti olan
Başarısız	Başarılı
Sonuçsuz ve etkisiz tehdit	Tehdide rağmen ilerleyen

Tablo1: İran Nükleer Politikasındaki Batı ve İran Temsilleri

Nükleer politikada İran'ın uluslararası baskılara rağmen bu politikasını tedrici de olsa ısrarlı bir şekilde sürdürmesinin altında yatan en önemli nedenlerden biri de bu yüzden nükleer politika aracılığıyla yönetici seçkinlerin İran milliyetçiliği başta olmak üzere hem seküler hem de dini rasyonaliteyi farklı tarihsel dönemlerde sürekli dolaşıma sokmuş olmalarıdır. Batı zalim, değişmez ve gayri ahlakî bir şekilde temsil edilirken, İran mazlum, değişimci, ahlaki olarak temsil edilmektedir. Nükleer politikada hem İran devlet kimliğini içerde ve dışarda yeniden üretme hem de politikanın kendisine meşruiyet zemini olarak iş gören bu temsiller aynı zamanda *bağımsızlık*, *adalet*, *eşitlik*, *direnış* ve *dini* anlatılarla birlikte İranlı yönetici elitler açısından toplumun her kesimini ortak biçimde kabul edilebilir bir söylemsel bütünlüğe, gevşek de olsa bağlayan büyük bir anlatı oluşturmuştur. Ayrıca bu söylemlerin her biri İran'ın dış dünya ile ilişkilerinde önemini koruyan nükleer meselenin “İran hikayesinin” biçimlenmesinde ve İran devlet kimliğinin yeniden kurgulanmasında ve yeniden anlatılmasında da bir hareket noktasıdır ve olmaya devam edecektir.

Bu söylemlerin verili herhangi bir tarihsel anda kendilerini gösterme biçimleri çeşitli olmasına rağmen İran nükleer politikası hem seküler hem de dini rasyonalite aracılığıyla İran devlet kimliğini sürekli bir şekilde dinamik kılma işine yaramaktadır. İran'ın son on yılın tartışmalı nükleer siyasetinin “ulusal kimlik” meselelerine karmaşık olarak bağlanmış bu söylemsel bütünlüğü anlamadan anlaşılması oldukça zordur. Nükleer politika aracılığıyla İran'ın küresel siyasetteki bağımsızlık, adalet ve eşitlik söylemlerinin *direnışçi* görüntüsünden duyulan memnuniyet, İran devlet kimliğiyle İran nükleer politikası arasındaki bağı önemli ölçüde daha fazla birbirine bağlamaktadır.

Kaynakça:

“Iran’s ethical principles forever deter nation from producing WMDs: Rouhani”, (2014) **Tahran Times**, 1 March.

“Rouhani: Iran is getting nuclear deal benefit”, **Al Jazeera**, 06 February 2014,

Ansari, Ali (2008) “Iran under Ahmadinejad: populism and its malcontents”, **International Affairs**, Volume 84, Issue 4, July, ss. 683–700.

Ashley, Richards K., (1991) “Foreign Policy as Political Performance”, **International Studies Association Notes** (1991) 13, 51-54.

Asl, Nasır Kashef. (2011) “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der), **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Barış Kitap, ss.141-162.

Baktiari, Bahman. (2010)“Seeking International Legitimacy: Understanding the Dynamics of Nuclear Nationalism in Iran”, **Nuclear Politics in Iran**.

Balci, Ali (2014)“The Kurdish movement’s EU policy in Turkey: An analysis of a dissident ethnic bloc’s foreign policy”, **Ethnicities**, (Yayınlanacak).

Balci, Ali, (2007) “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 4, Sayı 15, Güz.

Balci, Ali. “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”, **Uluslararası İlişkiler**,

Brinkley, Joel, (2005) “Iranian Leader Refuses to End Nuclear Effort”, *The New York Times*, September 18, 2005; Sam F. Ghattas, “Iran Pledges To Share Nuclear Info With Islamic Countries”, <http://www.rense.com/general67/iranpledgestoshare.htm> (ulaşım tarihi, 09.03.2014)

Campell, David (1998) **Writing Security: United States Foreign Policy and Politics of Identity**, University of Minnesota Press.

Chubin, Shahram. “The Politics of Iran’s Nuclear Program”, **The Iranian Primer**, <http://iranprimer.usip.org/resource/politics-irans-nuclear-program>

Chubin, Shahram. (2006) **Iran’s Nuclear Ambitions**, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

Doty, Roxanne Lynn (1993) “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines”, **International Studies Quarterly**, Vol 37, No 3 (September).

Doty, Roxanne Lynn. (1993) “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines”, **International Studies Quarterly**, Vol 37, No 3 (September)

Ehteshami, Anoushiravan.(2002) “The Foreign Policy of Iran”, Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (der), **The Foreign Policies of Middle East States**, Lynne Rienner Publisher, ss. 284-285.

Eisenstadt, Michael and Khalaji, Mehdi. (2011) “Nuclear Fatwa Religion and Politics in Iran’s Proliferation Strategy”, **The Washinton Institute for Near East Policy**, Policy Focus 115, September.

Eisenstadt, Michael, “Iran’s Nuclear Decisionmaking”.

Etheshami, Anoushiravan. (1995) **After Khomeini: The Iranian Second Republic**, London: Routledge.

Farhi, Farihed (2011) “Çağdaş İran’da Tartışmalı Siyaset Ortasında Ulusal Kimliğin Ustalıkla İşlenmesi”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der) **Ortadoğu Siyasetinde İran** içinde, Ankara.

Farhi. Farideh,(2010)“Atomic Energy Is Our Assured Right”: Nuclear Policy and the Shaping of Iranian Public Opinion”, Nuclear Policy in Iran, Institute for National Strategic Studies (INSS), Washington DC, United States

George, Jim. (1994) **Discourse of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations**, Lynne Rienner Publishers.

Gündoğan, Ünal. (2010) **İran ve Ortadoğu**, Ankara: Adres Yayınları.

- Hansen Lene, (2012) "Discourse Analysis, post-structuralism, and foreign policy", Steve Smith, Amelia Hedfield and Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases** içinde, Oxford University Press, ss. 94-106.
- Hansen, Lane (2006) **Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War**, London: Routledge.
- Hepple, Leslie W., (1992) "Metaphor, Geopolitical Discourse and the Military in South America", Trevor J Barnes and James S. Duncan (edit), **Writing Worlds: Discourse, Text&Metaphor in the Representation of Landscape** içinde, London: Routledge.
- Kaliber, Alper, "Türkiye'de Güvenlikleş tirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 2, Sayı 7 (Güz 2005), s. 31-60.
- Keyman, Fuat, (2000) **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, (çev.) Simten Coşar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Khalaji, Mehdi, (2011) "Shiite Jurisprudence, Political Expediency, and Nuclear Weapons", Micheal Eisenstadt and Mehdi Khalji, "Nuclear Fatwa: Religion and Politics in Iran's Proleferation Strategy, Policy Focus 115, **The Washington Institute of Near East Policy**, September 2011, ss. 13-16.
- Kıbaroğlu, Mustafa. (2006) "Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power", **Middle East Journal**, Vol. 60, No. 2 (Spring), ss. 207-232.
- Kıbaroğlu, Mustafa. (2013), "İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013.
- Laricani, Muhammed Cevat Erdeşir (1990)**Ulusal Stratejiye İlişkin Bazı Konular**, Tahran: Kitap Yayın ve Çeviri Merkezi.
- Larsen, Henrik (1997)**Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe**, London: Routledge.
- Lotfian, Saideh. (2011) "Nükleer Politika ve Uluslararası İlişkiler", Homa Katouzian ve Hüseyin Şahidi (der) **21. Yüzyılda İran**, Çev. Pınar Güven, Ankara: Sitare Yayınları.
- Maloney, Suzanne (2002), "Identity and Change in Iran's Foreign Policy", Shibley Telhami, Michael N. Barnett (edit) **Identity and Foreign Policy in the Middle East** içinde, **Cornel University**, ss. 88-117.
- Moshirzadeh, Homeira. (2006) "Discursive Foundation of İran's Nulear Policy", **Security Dialogue**, Vol 38, no 4, December 2007. ss. 521-543.
- Ozkan, Mehmet (2011) "Turkey-Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What Is the Big Deal?,"**Strategic Analysis**, 35: 1, 26 — 30
- Ramazani R. K. (1998) "The Shifting Premise of Iran's Foreign Policy: Towards a Democratic Peace?" **Middle East Journal**, Vol. 52, No. 2 (Spring), ss. 177-187.
- Ramazani, R. K. (1992) "Iran's Foreign Policy: Both North and South", **Middle East Journal**, Vol. 46, No. 3 (Summer), ss. 393-412
- Ramazani,R. K., (2011) "Iran's Foreign Policy: Independence, Freedom and the Islamic Refpublic", Anoushiravan Ehteshami and Mahjoob Zweiri (edit) **Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad** içinde, Ithaca Press, 2011, ss. 1-17.
- Ramazani,R.K. (2004) "Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy", **The Middle East Journal**, Volume 58, Number 4, October, ss. 1-11 (11).
- Rizvi, M. Mahtab Alam (2014), "Iran under Rouhani: From Confrontation to Reconciliation", Issue Brief, **Institute and Defense Studies and Analysis**, February 26, 2014.
- Ruhani, Hassan. (2013) "Why Iran seeks constructive engagement", **Washington Post**, September 20.
- Said, Edward, **Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları**.
- Sinkaya, Bayram. (2014), "Ahmedinecad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında Değişim: İtidalli Dış Politika", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 6, Sayı 61, Mart-Nisan 2014, ss. 30-31.
- Sonboli, Nabi. (2013) "10 Way to Understand Iran's Nuclear Decision-Making", **AI-Monitor**, March 31.

- Şahin, Mehmet (2011), “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der), **Ortadoğu Siyasetinde İraniçinde**.
- Tabatabai, Ariane. (2012) “The Audience War: The Challenges of Iran's Nuclear Rhetoric”, **RUSI Analysis**, 29 March.
- Walt, Stephan M. (2012) “Using Religion to Restrain Iranian Nuclear Programme”, **Foreign Policy**, February 24.
- Waltz, Kenneth N. (2012) “Why Iran Should Get the Bomb”, **Foreign Affairs**, July/August.
- Warnaar, Maaïke. (), *Iranian Foreign Policy During Ahmadinejad: Ideology and Actions*,
- Yeğın, Abdullah, (2014) “Devrimin 35. Yılında İran’ın Dış Politilası”, **SETA Perspektif**, Sayı 32, Şubat.
- Yeşiltaş, Murat, (2011) “İran 2010: İç ve Dış Siyaset”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman, **Ortadoğu Yıllığı 2010**, İstanbul: Açılım Yayınları.
- Yeşiltaş, Murat. (2010) “İran 2009”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman, **Ortadoğu Yıllığı 2009**, Küre Yayınları.
- Yeşiltaş, Murat. (2012), “İran 2012”, **Ortadoğu Yıllığı 2012**.